

Slovensko *le*.

Napisao redovni pravi član dr. A. Musić.

(Primljeno u sjednici historičko-filološkoga razreda Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti dne 27. oktobra 1924.

1. Miklošič kaže za slavensko *lě*, da je postanjem i značenjem teško razumljiv adverb (Sint. str. 169.). To me je podražilo te sam se stao zanimati za nj, ne bih li mogao štogod doprinijeti njegovu razumijevanju. Osobito često i u veoma različnim službama dolazi taj adverb u slovenskom jeziku. Stoga sam ga stao izučavati u tom jeziku. Ali sam se obazirao i na druge jezike slavenske, jer dolazi gotovo u svima (o ruskom isp. § 13.). A taj mi je posao bio znatno olakšan tim, što je Maretić u svojim „Veznicima“ sabrao i lijepo razvrstao obilje primjera iz svih jezika slavenskih (Rad Jugosl. akad. knj. 93. § 268. i d.), a i u Rječniku Jugoslav. akademije (Akad. rj.) već je obrađeno *lje*.^{*} Primjere iz slovenskoga jezika sabrao sam sâm, i to iz narodnih pjesama (N. pj.), što ih je izdala Matica Slovenska, a uredio K. Štrekelj (sv. I.—IV.).^{**} Rezultat svoga istraživanja izložit ću u ovoj raspravi.

2. Adverb ili partikula *lě* praslavenska je, jer dolazi gotovo u svima jezicima slavenskim. Stoga za određivanje razvoja njezinih značenja mogu poslužiti svi jezici slavenski, u kojima ona dolazi. Najobičnije joj je značenje u slovenskom jeziku 'samo' (ekskluzivno), pa stoga ću najprije pokušati da odgovorim na pitanje, otkuda joj to značenje.

Između ostalih poraba partikule *lě* valja istaknuti porabu njezinu kod komparativa, koja se javlja u srpsko-hrvatskom i u slovačkom jeziku, u prvom u obliku *le-go*, *le-h* (kod čakavaca), a u drugom u obliku *le-n*. O obliku *le-go*, *le-h* govorit će se poslije (u § 3.), a o obliku *le-n* može se odmah ovdje kazati, da naša partikula u slovačkom jeziku obično, i izvan rečene porabe, dolazi u tom obliku, u kojem je uz *le* prionuo navezak *-n* kao u srp.-hrv. *dakle-n*

* Citati uz primjere uzete iz Akad. rj. slažu se s rječnikom. Primjeri bez citata uzeti su ponajviše iz Maretićevih „Veznika“.

** Citati iz njih označuju se samo rimskom i arapskim brojem, gdje rimski znači svezak, a arapski stranu.

dokle-n, dotle-n, postije-n itd. (isp. Maretića Gram. i stil. str. 85.). Ogleđajmo par primjera slovačkih : To nebol nikdo druhý *len* on. — To jej nevyjau skorej *len* keď budeš za morom. — Už nič inšie nechybovalo *len* jeho prichod. — Zadvihla hlavu a nevidela *len* prázdnu postel' (Maretić Veznici § 271., 269.). U prvom primjeru *len* znači 'nego' (= to nije bio nitko drugi nego on; *druhý* je riječ komparativna značenja). Ali ako se prije *len* u govoru stane, izlazi smisao : to nije bio nitko drugi, samo on. A tako i u drugim primjerima. To je pak, kao što primjeri pokazuju, moguće samo onda, ako u negativnoj rečenici dolazi komparativna riječ, obično sa značenjem 'drugi' : nitko drugi nego *x* = samo *x*. U posljednjem primjeru ima se riječ sa značenjem 'drugo' samo u misli : nije vidjela (drugo) nego (= samo) praznu postelju. Tako evo vidimo, kako komparativna partikula može dobiti ekskluzivno značenje 'samo'. A pošto ga je u rečenju prilici dobila, zadržala ga je te se stala u njemu upotrebljavati i u drugim prilikama (ako rečenica i nije negativna niti dolazi u njoj riječ s komparativnim značenjem); na pr. Všetko bolo už pobotove, *len* ešte kus dobrej pečienky chybelo. — Poviedal, že on chce toho draka zabit', ak *len* bude móct' (Maret. Vezn. § 268.). Po tom se može reći, da se u slovačkom jeziku značenje 'samo' partikuli *len* razvilo od značenja 'nego'.

U slovenskom jeziku *le* ne dolazi upravo kao komparativna partikula, ali ima primjera, gdje stoji doduše u značenju 'samo', ali u takovoj prilici (u negativnoj rečenici ili uz negativnu glavnu rečenicu, u kojoj dolazi riječ s komparativnim značenjem), te joj se postanje od komparativne partikule još dobro zamjećuje; na pr. Prej se konjica ne vstavi, še *le* pri zeleni Savi. I, 56. (isp. § 4, F'). — Al ah, druga nič najša ni, kak (= nego) *le* same bele kosti. I, 326. — Nič drugega ne vidijo, *le* črni orli hodijo. I, 328. (isp. var. Na naši strehí pa nič druž'ga ni, kak or polno črnih orlov ib.). — *Le* k meni se stisni, nič druga ne misli. II, 731. (isp. var. Nič družga ne misli, ko k meni se stisni ib.). — Nicoj so pajbe lovi'i, nobenega (se. drugega) ne dobili, samo *le* mene vlovili. IV, 21. Po tom ne sumjam, da i za slovenski jezik valja konstatirati, da je *le* značenje 'samo' dobilo kao komparativna partikula. Tako je i srp.-hrv. *lě* moralo dobiti značenje 'samo', makar da se tomu prijelazu nije sačuvalo ni toliko traga koliko u slovenskom; to mu je značenje uostalom i rijetko; na pr. Jer tebe čestita sva slava dostoja, a ja kupovita raba sam *li* (= lě) tvoja H. Lucić 253. — A *lje* mačka za mišima. Poslov. Danič. (Akad. rj. VI. str. 236^b.—237 .

3. Kako i druga komparativna partikula dobiva značenje 'samo', pokazuje srp.-hrv. jezik, gdje partikula *nego* (*neg*, *nere*, *ner*) tako isto, kako je naprijed za slovačko *len* pokazano, dobiva značenje 'samo'; na pr. a) u negativnoj rečenici uz komparativnu riječ: Nitko (sc. drugi) rosu proć ne može *nego* jedna bosa Mare. N. pj. Vuk I, 154. — Nikoga drugoga (sc. ne éu krivo potvoriti) *neg* tebe miloga. Jačke 54. — Nigdjer (sc. drugdje) pod nebi ne najдох ja pokoj *neg* sam o u tebi na svijetu jedinog. N. Nalješković 2, 103. — Ustanovljen dub teško (= ne drukčije) *neg* sikirom primore se. P. Zoranić 84. — Kud ée (sc. drugud) suza *neg* na oko? N. posl. Vuk 163. — Drži, da ih ni (sc. više) *nere* 12. Naručn. 21^b. — — b) u pozitivnoj rečenici bez komparativne riječi: Po svemu otoku vidi se *nego* dím. D. Baraković Vila 327. — Turci se *neg* u gradu obraniše. P. Vitezović Kron. 176. — Pošalji mi, mili, *neg* jedan vesel glas. Jačke 14. — I vsa trudna čeljad mirno si počiva, *neg* sam o junaki virostuju (bdiju? Kur.). ib. 77. — Moj mili se srđi i srđit se kani: srđi se *neg*, mili, nitko ti ne brani. ib. 17. Isp. Miklošića Sint. 180., Maretića Vezn. Rad 89. § 102., Akad. rj. VII. 843^a i d., gdje se svagdje ova pojava i dobro tumači.

Onako kao *nego* upotrebljava se kod čakavaca i *lego* (*leg*), koje je od *le* tako isto postalo dodanim naveskom *-go* kao *nego* od *ne*: na pr. Miko konja za gradom kovaše, nijedan ga (sc. drugi) ne gledaše *lego* sestra i ljuba njegova. N. pj. istr. 2, 33. — Dajte nam, dajte, *leg* nas ne odagnajte. Milčetić, Koleda, Zbornik za nar. život itd., knj. 22. str. 29. Isp. Akad. rj. V, 958^a. Ima i (ikavski) oblik *lij*, kojega Akad. rj. ne spominje, ali ga navodi Jagić u „Književniku“ III. str. 336. iz „Adr. mora Sirene“ (Danda strah obhedi, *lij* ('samo') da ga ne zgubi. 10, 96.).

Pored *leg(o)* dolazi kod čakavaca i oblik *leh*, koji je upravo *leg(o)*, samo se krajnje *-g* izgovara kao *h*, kao što se na pr. na Cresu govori *boh*, *vrah* (isp. Milčetića u Radu knj. 121. str. 110. i Belića Замѣтки по чакавскимъ говорамъ, С.-Петербургъ 1910. str. 12—13.). Akad. rječnik spominje i oblike *leho* i *lehor* (bez primjera), koji su postali tako, da je *leh* prema *lego* dobilo na kraju *-o*, a k tomu je u *lehor* došlo još *-r* (= *-že*). I *leh* se upotrebljava kao komparativna partikula pa u značenju 'samo'; n. pr. Volila bim krunu zgubit *leh* črnoga Moreca ljubit. N. pj. istr. 2, 30. — Kad se vila sanku probudila, ne zagleda vila nikder nijednoga *leh* u polju Marka Kraljevića. ib. 1, 28. — Da bin mu ja *leh* konja vidila, kako da bin dragoga mojega. ib. 2, 76. — Va njoj nikoga *leh* éu

veliki oganj gori. N. prip. Mikul. 2. — Dojde polne, a on nič n' posikal *leh* ča jedan jedini hrast. ib. 54. Isp. Marcetića Vezn. Rad 93. § 269., Akad. rj. V, 958*.*

4. Primjere za slovensko *le* 'samo' navest ću po vrstama rečenica, u kojima dolazi *le*.

A. *Le* dolazi u tvrdnji. Iz mnoštva primjera navest ću samo nekoliko svakakvih: In svatje po te ne gredó: *le* veter piše čez morjé. I. 121. — Do smrti ljubila bom njega *te*. I, 693. — Iz mojga srca pravega jest ljubim *te* enga samega. I, 717. (isp. var.). — Na roč' i imela prstan zlat, na glav' pa krono *le* 'z zlatá. I, 729. (isp. var.). — Jaz bi pa *le* rad na liepa mow. II, 17. — Men' pa ni za rožice žlahne, če jih slanca pomori, men' je *le* za dekle mojo, če me ona zapusti. II, 109. (isp. var.). — Sem *le* en mal pèr mojej ljubei bil, je mi že mežnar k jutru zganil. II, 377. — Kropile jo bojo *le* moje solze. Zagreble jo bojo *le* moje roke. II, 426. (isp. var.). — Pa *le* druga dekleta napaja, *le* z manoj v kamrico gre. II, 474. (isp. var.). — Vendar nis' otva mene ti varjet, ti si *le* otva moža met. II, 520. — Srce *le* tje, *le* tje želi, kjer angelj moj leži! II. 569. — Ptičke *le* 'n čas pojo, rošce *le* 'n čas cveto, mojga veselja nikol več ga ne bo! II. 590. — Še polž ima hišo, *le* ti si brez nje! II, 624. — Ko mene zagleda, ji gre *le* na smeh. II, 648. — Al' me socej zapusti saj me le razveseli. II, 852. — Žalost, *le* žalost, veselja več ni. II. 875. — *Le* škoda bi bvo za to žvahtno tevo, ko bi grešno živevo, v pogublenje švo. III, 303. — Mat' potico pečejo, meni nič ne rečejo: jest pa *le* počasi režem in kosim. IV, 234. — Minilo me je vse, gorku *le* ljubezin ne. IV, 501. — Že dolgo berači po fari domači, *le* včasj se dalje poda. IV, 571. — Namest vinea bo pila *le* samo vodo. IV, 621. — Raj po tvojem čem püstiti no *le* vse sam krivce biti. IV, 665. — Ti nési meni nikdar dal *le* eniga kozliča. Trub. (Nie hast du mir auch nur ein Zicklein gegeben. Mikl. Siut. 184.).

B. *Le* dolazi u postulaciji (kamo brojim i koncesiju), osobito pred imperativom ili uopće zahtjevnim izrazom, kojemu često podaje koncesivan smisao, tako da na pr. *le* pridi! znači: ništa drugo ne učini nego dodi, ne treba nikakve zapreke ukloniti, nema nikakve zapreke, samo dodi! Ova je poraba jamačno od

* Zanimljivu paralelu podaje nam i njemačko *nur* 'samo', koje je postalo od stvnjem. *nīcāri* svrnjem. *newāre* 'es wäre nicht, wäre es nicht, es wäre denn' i prvobitno dolazilo samo iza negacije, koja je malo pomalo otpala; n. pr. Er liebt *nur* Spiel = er liebt nicht [nichts (anderes)], wäre es nicht Spiel (es wäre denn Spiel) = er liebt nichts anderes als Spiel 'ne ljubi ništa drugo nego igru = ljubi samo igru'. Isp. Paula, Deutsch. Wörtl. s. v., Blatza, Neubochdeutsch. Gramm. II, 743.

svih najobičnija. Između velikoga broja primjera evo nekoliko svakakvih: *Le* gore, gore, štalar moj, osedlaj mi konjca mojega. I, 12. — *Lesi, lesi*, hlapeci moji, pojte po fajmoštra. I, 179. (za *lesi* isp. § 6.). — Vzamite, mati, kogar č'te, *le* hudiga Rošina ne! I, 213. — *Le* kadite in škrofite, Majdalenka je *le* naša! I, 258. (isp. § 5.). — Al bom še jez rajel per vas? O *le* žiber, žiber kraljič mlad! I, 342. — *Le* pojdi, pojdi v božjim' imén', jest te ne morem prenočit! I, 355. — Naj *le* pridejo skup svatje, jez ne bom njim nič na pot. I, 356. — *Le* nič ne maraj, duša ti, *le* kliči Marijo na pomoč, ona ti bo pomagala I, 422. — *Le* les, *le* les, ti bratec naš! I, 463. (za *les* isp. § 6.). — Dajte mi *le* zidat eden (sc. turen) ali dva, jaz pa nečem bit kraljica dunavska! I, 605. — *Le* na, dekle, to-*le* rinčico! I, 701. — Popipli m ga alj pa nikar, *le* živga me še pusti zdaj. I, 707. (isp. var.). — Naj jemu *le* pomagajo vsi njegovi beli tolarji! I, 723. — *Le* nikar me ti ne vstrelj, jes ti bom povedala, kak se moreš oženit. I, 775. (isp. var.). — Mati je čerko pitala: Če boš pri pajbi hajala? „*Le* to, *le* to, mati moja, veselo je pri pajbi spat.“ II, 71. (isp. § 6.). — Nič ti men ne daj, samo *le* prid' še kaj. II, 163. (za *le* še isp. § 4, F.). — O *le* naprej, o *le* naprej, dokler je še vetra kej! II, 267. (isp. var.). — Moje deklé bolno leži, sej čuda, da ne vmrje: nej *le* vmrje al pa leži, sej meni neč zanjjo ni! II, 310. (isp. var.) — Prav'jo: bogata bo, pojmo *le* klicat jo! II, 335. (isp. var.). — Ljuba, tega ne verjemi. *le* s a m o mene objemi! II, 364. — Pa če jo nesejo, *le* naj jo neso! II, 426. (isp. var.). — Adijo, *le* zdrava ostani, podaj mi še enkrat roko. II, 508. — Oh, *le* ne moži se, oh *le* počakaj še, vsaj prav zagvišno vzamem te! II, 518. (isp. var.; za *le* še isp. § 4, F.). — *Le* pridi, *le* pridi, sem sama doma. II, 628. — V Ljubljanci za gradom ena rožca cvete: če si fantič korajžen, pa vtergaj jo *le*! II, 687. (isp. var.). — *Le* s perstam pomigni, pa pojdem s tebo! II, 768. — Tam' gore je ljub'ca, tle doli sem jaz. *Le* najte (= pustite), naj bo, že pridem po njo. II, 827. — *Le* s šegami novimi v kraj, to lepo vas prosimo zdaj. III, 293. — Marija je rekla: „Sej jaz sem na dekla, *le* naj se zgodi, ko Gospod govori.“ III, 654. (isp. var.) — *Le* puško čez ramo, pa subljo za pas! IV, 5. (isp. var.). — Bog vej, kje bom smrt storil: najbo *le*, kje koli če, Bog pa duši dobro dej! IV, 51. — Zdaj pa *le* tinkale tonk! IV, 259. (kod mlačenja). — Če koga bo proso za kaj, *le* nič mu obeden ne daj. IV, 570. — Među ove primjere ide i poziv, kojim su se seljaci pozivali na seljačku bunu, sačuvan u njemačkoj pjesmi iz početka 16. vijeka: *Le* vkup, *le* vkup, uboga gmajna! (Leukhup, leukhup woga gmajna); isp. K.

Gläsera Zgod. slov. slovstva I. str. 71. — Ovamo prislanjam i ovaj primjer: *Le* žiher mi verjameš, kaj tebe samga man. II, 148. (le ž. verjameš = le verjemi!). — — Ovamo se mogu brojiti i ovi primjeri, u kojima postulatívna rečenica, kakva je na pr. ova: *Le b' me b'li dali v klošter lep, ko sim bla stara sedem let.* I, 321. (isp. var.) dobiva karakter podložne hipotetičke ili koncesivne: *Le* bod Anzel živ al' mrtu, po pušeljé mi moreš priti! I, 111. (isp. var.). — *Le b' bil se pobič držal prav, pa bi imel srček zdrav!* II, 403. — *Mladi fantje in dekliči! Srečen je vaš ledig stan, pa svetejši stan deviški, naj le bode prav deržan.* IV, 497. (isp. var.).

C. Za podložne rečenice navest ću primjere prije nego za samostalne želje i pitanja, da bi se lakše razumljelo, što ću o tima vrstama rečenica reći. Ima ih pak malo koncesivnih i kausalnih, više hipotetičkih, relativnih i finalnih. Navest ću za svaku vrstu po nekoliko primjera pa kod svake napose kazati, ako treba što kazati, da bi se poraba partikule *le* u njoj razumljela.

a) Za konsekvativne rečenice imam samo ovaj primjer; *Veselo je na svet živet, pa eno tako ženo imet, da mož in žena sta oba le enega srca.* IV, 592. (isp. var.).

b) Kausalna je rečenica u ovim primjerima: *Ko bota le šla z meno, ko imam le malo hišo, o le kratko ino ozko.* I, 377. — *Notre špaciran, si kratak čas djelan: kaj nuca, k' sen publič le san!* II, 4. — *Koj boš ti mene z kwoštra sprawlow, ki si me le ti noter sprawow!* II, 435.

c) Hipotetičke su rečenice zastupane obilnije. Najobičnije se počinju sa *če*, iza kojega dolazi *le*. Ali valja razlikovati primjere, u kojima *le* pripada naglašenoj riječi, od primjera, u kojima pripada čitavoj rečenici. A jednih i drugih ima takovih, da je protaza čista hipotetička, i takovih, da je koncesivna. Od onih, u kojima *le* pripada naglašenoj riječi, protaza je čista hipotetička u ovom: *Če bil bi v tem času le deset let star, bi šoštar htel biti, kaj družga nigdar.* IV, 249.; čista je hipotetička i u ovom primjeru, gdje *le* znači 'ipak' (isp. § 5.): *Ne hodi ti z meno. Če pa le pojdeš ti z meno, le vzemi pleničke in povoj s seboj.* I, 449. Koncesivna je takova protaza u ovim primjerima: *Urš'lo je klical na špacner: „Če le 'no uro al' pa dve, da se ne vtrga teb' srce.* I, 319. (= pojdi na špacner, če le eno uro ali pa dve!). — *Če le na beseda nezaj pobem, potem pa h ni več ne smem.* IV, 600. — Od onih primjera, u kojima *le* pripada čitavoj rečenici, protaza je čista hipotetička u ovom: *Celo hiš'co ti zročim, če le tebe jaz dobim.* IV, 589. *Le* pripada

upravo hipotetičkoj konjunktivi *če* i po tom čitavoj protazi. Kad bi pripadalo naglašenoj riječi *tebe*, smisao bi bio taj, da će momak djevojeći čitavu kućicu izručiti onda, ako dobije samo nju bez ičega drugoga (le tebe = ništa drugo nego tebe); on bi dakle odbijao, da s njom dobije još što drugo. Ali smisao nije takav, nego: za to, da ti čitavu kućicu izručim, jedini je uvjet to, da tebe dobijem; on dakle ne odbija, da s djevojkom dobije još što drugo. Taj se pak smisao dobiva samo tako, ako se uzme da *le* pripada hipotetičkoj konjunktivi *če* (čim je naznačeno, da je rečeni uvjet jedini: *če le* = uvjet nije ništa drugo nego to —), a po tom čitavoj protazi (sadržaj je protaze jedini uvjet); isp. finalne rečenice pod *e*. *Le* bi moglo stajati i pred *če*, ali se radije meće pred naglašenu riječ, da se ta riječ označi kao ona, koja pokazuje, što je jedini uvjet. Takovi su još ovi primjèri: Ledik stan je res vesev, *če* je pa *le* pošteno. II, 531. — Kranjski sin pije vin', *če le* gnarca ima. III, 506. (isp. var.). — Al prosit *le* za vas želim, *če le* svet raj dobim. IV, 739. — U drugim je takovim primjerima protaza koncesivna; na pr. *Če le* birtovšec ma, je že ljubca tvoja! II, 861. Koncesivna postaje protaza po tom, što je apodoza adversativna (je že ljubca tvoja = vendar je ljubica tvoja; *že* zastupa *vendor* = srp.-hrv. 'ipak'). A da *le* pripada konjunktivi *če* i po tom čitavoj protazi, vidi se otuda, što se misli, da je jedini uvjet to, da „birtovšec“ ima; inače bi bio smisao, da uza sve to, što ima (ništa drugo nego = samo) „birtovšec“, ipak je ljubica tvoja. Takovi su još ovi primjèri: Sproste meni enega, *či le* kočkaj v žepi ma! IV, 544. (isp. u pj. 8288. *če* tud' kosmato brado ima, pa druge var.). — Kaj vendar pomeni, da vsak se oženi, *če* more k poroki *le* prit? IV, 571. (*le* stoji neobično iza naglašene riječi). — Mjesto *če le* dolazi u koncesivnoj protazi i *da le*; na pr. Sriedi naše vesi ana roža cveti, da *le* veter potehne, že vsa obleti. II, 643. — Tvoje črne oči da *le* mav' zmigljajo, srčice vniamajo. II, 668.

Više puta se čini, da je značenje partikule *le* oslabilo te je *če le* = *če*; na pr. *Če l* boš hotev ti kričček od mene dobit, boš mrtav drugači okuol mene hodit. III, 252. — Druga pa naj za se skrbi, *či le* će, da ga dobi. IV, 544. — U irealnoj hipotetičkoj rečenici dolazi *ko bi le*: Jaz bi te že rada 'mela, *ko bi* te *le* srota smela. II, 174. (isp. var., mj. *ko bi*: *če bi*, mj. *le*: *samo*; isp. i primjer iz IV, 249. sa *če bi* naveden naprijed). — Prava je hipotetička partikula *le* (= *če*) u ovom primjeru: Očta *le* mene lovit, moreta bolj hitra bit. I, 783. (*le* = srp.-hrv. *ti*).

d) U relativnim rečenicama dolazi *le* ili pred relativom ili za njim; na pr. Pa *le* kamar sflrim (= poletim), ena ljubea vdabim. II, 635. Da bi se smisao razumio, valja uzeti na um, da je svaka relativna rečenica generalizacija nebrojenih hipotetičkih rečenica, u kojima je u hipotezi pojam iste vrste, koje je relativ; tako je *kđor* = će človek *a*, će č. *b*, će č. *c* . . ., *kjer* = će na mestu *a*, će na m. *b*, će na m. *c* . . . itd. (isp. Rad 138. str. 84. i d.) Tako se i relativna rečenica u navedenom primjeru može rastaviti na ovakove parcijalne hipotetičke rečenice: će *le* na mesto *a*, će *le* na m. *b*, će *le* na m. *c* . . . sflrim. Kao što se vidi, *le* označuje onaj pojam, koji je u relativu generaliziran, dakle i sam relativ. Ali svagdje pripada konjunkciji *če* i s njom čitavoj parcijalnoj protazi, pa po tom i čitavoj relativnoj rečenici, jer je smisao, da je za to, da momak jednu ljubicu dobije, jedini uvjet to, da na mjesto *a*, *b*, *c* . . . „sfrli“; isp. naprijed pod *c*. Apodoza je adversativna (= pa i p a k jednu ljubicu dobijem); stoga su parcijalne hipotetičke rečenice koncesivne, i to onakove, kakve su one naprijed pod *c*. navedene iz II, 861., IV, 544., IV, 571., pa je koncesivna i relativna. A budući da mjesto, na koje ako „sfrli“, jednu ljubicu dobije, može biti svako, makar koje od mjesta, što ih relativ obaseže, dobiva relativ općeni karakter, kojemu postaje znak također *le* te znači toliko koliko — *koli* (srp.-hrv. — *god*): *le* kamar sflrim = k a m o r - k o l i (= k a m o - g o d) sflrim. *Le* stoji pred relativom, jer bi i u parcijalnim hipotetičkim rečenicama stajalo pred riječju, koja znači pojam u relativu generaliziran (će *le* na mesto *a*, će *le* na m. *b*, će *le* na m. *c* . . . sflrim). Ali se može metnuti i iza relativa, da bi se relativna rečenica i počinjala s relativom; no i onda *le* označuje relativ; na pr. Kadar *le* pridem tje, pravi, *le* pridi še. II, 334. isp. primjer iz IV, 571. naveden naprijed pod *c*. (Kaj vendar pomeni, da vsak se oženi, će more k poroki *le* prit?), gdje *le* stoji iza riječi, koju označuje. — Drugi su primjeri. Kaj je *le* desetega, vse mora v desetino iti. I, 359. — To bodi vsaki k nauku, ktera *le* ima po dva, po tri. I, 648. Vse se pozabi, *le* kar se zhodi. II, 794. — Pa micko bom lubil, *le* dokler bom živ. II, 803. — Napokon spominjem ovaj primjer, u kojem *le* očito pripada glavnoj rečenici: Pamet, pamet lepa j' reč, *le* kdor jo ima, ta kej velja. I, 728. (isp. var.) (= *le* ta kaj velja, kdor jo ima).

e) Finalne rečenice (u najširem smislu) počinju se sa *da* *le*, ali ne valja držati, da bi *le* pripadalo samo onoj (naglašenoj) riječi koju označuje, nego pripada finalnoj konjunkciji *da* i s njom čitavo

finalnoj rečenici ističući, da je njom izrečena svrha jedina svrha radnji glavne rečenice; isp. naprijed *e*. Ako se na pr. kaže: Pa peču proda, da *le* birtu kaj skupit da. IV, 561., ne misli se, da žena peču proda za to, da samo krčmaru što utržiti da (t. j. da ne učini ništa drugo nego to, da krčmaru što utržiti da), nego samo zato, da krčmaru što utržiti da t. j. svrha joj nije ništa drugo nego to, da krčmaru što utržiti da. *Le* stoji obično iza finalne konjunkcije (*da le*, isp. *če le*), da može označivati (naglašenu) riječ, koja znači ono, što je upravo jedina svrha radnji glavne rečenice. A tim se postiže i to, da se finalna rečenica počinje s finalnom konjunkcijom. Ali *le* može stajati i pred *da* (*le da*), kao što i stoji (i to još uz riječ istoga značenja: *samo*) u ovom primjeru: Saj dote velike jes ne želim. *le* samo de deklo priazno dobim. II, 887. — Evo i drugih primjera: Lepo (je) Boga prosila, da bi *le* srečno rodila. I, 376. — Oj le enjajte, v zraku ptičke, oj le enjajte mi, v morju ribice, da bom jaz *le* predigoval oj od rojstva božjega! I, 445. — Hitite mi le urno zidati, da bi *le* uže turn gotov bil. I, 606. — Nič ne maram, če mi kajž'ca zgori, da *le* postelj'ca ostane, kjer moja ljubea leži! II, 678. (isp. var.) — Saj druž'ga on noče, de *l* mene dobi! II, 775. — Rajš pije vodo, da *le* moja ne bo. II, 813. — Naša duša, sree, telo se že močno veseli, da *le* tebe, oh Marija, na svetih gorah vidimo! III, 801.

D. Za pitanja imam primjere samo pronominalna, a inače direktna i indirektna. U njima dolazi *le* obično pred upitnom zamjenicom, rjeđe za njom. Kako su pronominalna pitanja generalizacija konjunkcionalnih, koja su upravo hipotetičke rečenice, tako da je na pr. *kdo* = *če a*, *če b*, *če c*... te u tome čine potpunu analogiju s relativnim rečenicama, tako i za njih vrijedi ono, što je naprijed pod *C*, *d*. za relativne rečeno (isp. Rad 184. str. 151. i d.). Tako u primjeru: *Le* kdo je to bil, da je mene zbudil? II, 389. (isp. i var.) pitanje znači: (povej), *če* je *le a*, *če* je *le b*, *če* je *le c*... to bil. Parcijalne su upitne rečenice prvobitno koncesivne, jer im je glavna adversativna (vendar povej), pa je i pronominalno pitanje prvobitno koncesivna rečenica. *Le* pripada čitavoj upitnoj rečenici, a označuje upravo onaj pojam, koji je u upitnoj zamjenici generaliziran, te mu je pravo mjesto pred zamjenicom, kao što i u parcijalnim pitanjima stoji pred riječju, koju označuje; no uzima se i u samo pitanje iza zamjenice, da bi se pitanje počinjalo s upitnom zamjenicom (isp. relat. rečenice). Smisao je pak pitanja sa *le* u navedenom primjeru: mati djevojičina zna, da je netko to bio, da

ju je probudio, a doznati želi samo to, tko je to bio, samo to, je li to bio *a*, je li to bio *b*, je li to bio *c* . . . Stoga pitanjem uz *le* i zahtijeva, da joj djevojka u odgovoru kaže samo to, da je to bio *a*, ako je to bio *a*, da je to bio *b*, ako je to bio *b*, da je to bio *c*, ako je to bio *c* . . . A to vrijedi za svakoga, makar kojega čovjeka, što ga upitna zamjenica obaseže. Za to dakle, da joj se u odgovoru kaže samo to, da je to bio taj i taj, makar tko, od ljudi, što ih upitna zamjenica obaseže, uvjet je samo to, da je to bio on, jer samo onda može djevojka kazati samo to, da je bio on. Tim pak, što se partikulom *le* ističe, da mati pita samo to, tko je to bio, pokazuje se osobito zanimanje uzrujane matere za ono, što pita. Dodajem još, da djevojka na pitanje materino varajući je odgovara: „En mucek je bil, ki je miško lovil“ (a u istinu je bio momak njezin). Evo još nekoliko primjera: *Le* kam je mladi Markec šel? I, 85. — Kaka si *le*, ti duša, da te ne poznamo mi? I, 410. — *Le* kdaj bo nek prišel moj zavber gorjane? II, 800. (isp. var.). — *Le* on bo nas sodil, *le* kam bomo šli. III, 539. — Gledaj, ti duša žalostna, ko si *le* ti drago plačana! III, 684. — Da bojo doma vejdeli, *le* kako se men godi! IV, 55. — *Le* kaj mi je storiti, *le* kam se čem podat? IV, 180. (isp. var.). — *Le* kod' si ti hodil, nesrečni lenuh? IV, 580. (isp. var.). — Kaj *le* ti za eno glavo maš, da ti dvajsti šteti kar ne znaš. IV, 676.

E. Za željne rečenice sa *da* vrijedi sve ono, što je naprijed pod *C*, *e*. za isto takove finalne rečeno. *Le* znači, da je izrečena želja jedina želja govornikova, te bi imalo stajati pred željnom rečenicom, ali je s istoga uzroka kao kod finalnih uzeto u rečenicu. Evo primjera: Če mi glih perje spiplate, de mi *le* leben šenkate! I, 707. (isp. var.). -- Da b' *le* skoraj noć storiva se, da b' jez mogev v ves iti. II, 329. — De bi *le* smert ne oduzela, kar je ljubezin zvezala! II, 434. — Vsej jaz kar velko ne želim, da *le* no malo proč dobim! III, 293. — Oh de bi *le* Herodež mojga mi umoril ne bil med otroemi nedolžnimi, de b' *le* smert' ne bil storil! IV, 501. -- De bi *le* res to blo! IV, 591.

F. Napokon treba navesti primjere za fraze *še le* i *le še* i u kratko razložiti tima frazama značenje i porabu.

Što se riječi *še* tiče, ona odgovara stsl. *ješte* srp.-hrv. *još(te)*, a značenje će njezino u našim frazama postati jasno, ako ogledamo ovakove primjere: Zunikraj potoka eden štor stoji, *še* zdaj stoji III, 411. Smisao je: panj jednako (kao i dosad, i nadalje) stoji pa kako se suponira mišljenje ili očekivanje, da ne će stajati (da

će pasti), ulazi u smisao i obzir na to očekivanje, dakle: panj (uza sve očekivanje, da će pasti) jednako (kao i dosad) stoji. — Že noć se mračí, moj'ga pobčá *še* nij. II, 431. (isp. var.). Smisao: moga monka (uza sve suprotno očekivanje) jednako (kao i dosad) nema. Po tom *še* znači: (uza sve suprotno očekivanje) jednako (kao i dosad). K takomu *še* pristupa *le* te postaje *še le*, koje ima dvojakó značenje.

a) Jedno nalazimo u primjerima: Nisem *še* (vjokana), *še le* bom. II, 235. (isp. var.). Smisao: nijesam (uza sve suprotno očekivanje) jednako (kao i dosad) zaplakana, nego (uza sve suprotno očekivanje) jednako ću (kao i dosad) samo (= ne prije nego) u budućnosti biti. — Čej si hodov, da si *še le* pruti jutri kmne prišov? II, 724. Smisao: Gdje si hodio, da si (uza sve suprotno očekivanje) jednako samo (= ne prije nego) prema jutru k meni došao? Tako *še le* znači: (uza sve suprotno očekivanje) jednako samo (= ne prije). srp.-hrv. 'istom', grč. *vēv (τότε) δί*, lat. 'nunc (tum) demum', njem. 'erst jetzt (dann)'. Drugi su primjeri: Prej se konjica ne vstavi, *še le* pri zeleni Savi. I, 56. (isp. var. i naprijed § 2.). — *Še le* snočke mi je poslala moj prstan nazaj! II, 832. (isp. var.) — Sdój sem *še le* k družam hoditi začev! II, 852. — — Rečénica sa *še le* dobiva karakter podložne rečénice (kao i u srp.-hrv. rečénica s *istom* i *netom*; isp. § 14. 15.): V sred' naše vesí ana rúža cveti, *še le* veter popihne, že vsa obleti. II, 643. (isp. var.). — *Še le* kamčić poveržem, že pride, odpre. II, 729. (isp. var.). — — U istoj porabi, u kojoj smo našli samo *le* pod B., dolazi i *še le*: *Še le* doma bi bil, vsej bi nič ne zapil. IV, 654. (postulativna rečénica dobiva karakter podložne). — — Kod komparativa u značenju lat. 'quo—eo' dolazi *še le* mjesto samoga *še* (tako da je *le* suvišno): *Še le* nižej sonce uon gre, *še le* nižej dolc gre. II, 459.; isp. *Še* lepše boš živel, *še* lepši boš vmrl. III, 538. (isp. var.). — To dete povija, *še le* lepše ga položi. III, 34. (isp. var.). — — Kadšto i samo *le* znači *še le*: Te nisem poznala, štimala tud' ne: o *le* zdaj te poznam, ker te v kamric imam! II, 732. (isp. Oh kaj sem storil reva, to *še le* zdaj spoznam. IV, 640. i var.). — — *Še le* u primjerima kao: Pa kaj *še le* on ma za ne lepe reči. IV, 597. mislim da valja shvatiti tako, da *še* znači (kao i inače često) 'k tomu', a *le* da pripada k upitnomu *kaj* (isp. D.). — — Više puta je čitavo *še le* suvišno (bez osobita značenja, kao partikula, koja naznačuje samo prijelaz, moglo bi se reći kao ekspletivna partikula): Ima uže tri čeri, edna je lepša kakor dve, *še le* ta mlada Ančkica. I, 390. — — Kda moj

ljubi k meni pride, se mu sabljica svetli. *Še te* jaz mu grem naproti, podam svojo desno roko. II, 149. — Preljubi moji brati, *še te* kaj vam jaz povem! III, 34. To je u savezu s tim, što i samo *še* (u značenju 'k tomu') dosta često dolazi isto onako suvišno. Tako se na pr. I, 232. u pjesmi 160. svako pitanje počinje sa *še*: „Sinec Dominek, *še* kej si ti bil?“ „Preljuba moja mati, na zelenem travniku.“ Takovih je pitanja 10, a triput dolazi *še* i u odgovoru. Ili III, 651. u pj. 6402. ima 7 pitanja, koja se sva osim prvoga počinju sa *še*: Doj se bo ženiu? Devica Marija. *Še* doj bode ženiu? Sam stari sveti Jožef itd. Manje nasilno ponavlja se *še* na pr. I, 145., 350., 610. itd. Vidjet ćemo u § 7., da se i *te* upotrebljava tako bez pravoga značenja.

b) Drugo značenje fraze *še te* nalazimo u primjerima, kakav je ovaj: Pobič sem star *še te* osemnajst let, cesar me hoče k soldatom imet. IV, 101. (isp. var., naročito na str. 102., gdje stoji: Pobič sem star *še* komaj osemnajst let). Smisao: star sam (uza sve suprotno očekivanje) jednako samo (= ne više nego) osamnaest godina. Razlika je od slučaja a., da se tamo riječju *te* negira minus (= ne prije nego), a ovdje plus (= ne više nego). Drugi primjer: Sim *še* mlada devica, nimam *še* veliko let: ne *še* v e č ko šestdeset, *še te* šestdeset in pet. IV, 501/2. (u šali).

Od *še te* valja razlikovati *le še*; na pr. Vse ljubce sem videl. *le* moje *še* ne. II, 597. Smisao: samo moje (uza sve suprotno očekivanje) jednako (kao i dotad) ne. Razlika je od *še te* u tom, da kod *še te*: *še* označuje *te*, a kod *le še*: *le* označuje *še* (*še te* = jednako samo, *le še* = samo jednako). Drugi su primjeri: Počakaj *te* eno leto *še*! II, 519. (isp. var.). — Si vsem drugim dopadel. *le* meni *še* ne. II, 623. (isp. var.). — Je vse so že prišle, *te* edne *še* ni. III, 717. (isp. var.). — Položaj je partikulama izmijenjen u primjeru: Vzamite dve žareči ostervi, podprite moje žareče obervi da bom *še* enkrat *le* videl devico Marijo. I, 430. (*še* enkrat *le* mj. *le* enkrat *še*). — — Malo drukčije značenje ima *le še* u primjerima kao: Samo *le* prid' *še* kaj. II, 163., gdje je *le* (= 'samo') ono koje dolazi pred imperativom (isp. B.), a *še* znači: 'jednako (kao dosad, i drugi put)'. — Tako i: Fantič, *le še* nič ne hodi. II, 380. — Bog vam *le* daj *še* puno klet vina. III, 384. — — U ovim primjerima *le* znači 'ipak' (isp. § 5.), a *še* 'jednako': Sedьm let bovъn ježi, pa *le še* smrtъ ni. I, 611 (isp. var.). — Če bodeš *le še* taka, zdravilo se dobi. IV, 637.

5. Osim značenja 'samo' dolazi slovensko *le* i u značenju 'ipak'. Savez jednoga i drugoga značenja razložiti će se poslije (u § 12.). Samo toliko spominjem već ovdje, da po tom značenju partikula *le* pokazuje karakter adversativne partikule. Evo nekoliko svakakvih primjera: Trikrat s Turkom na vojski biu, v četrto je *le* vlovljen biu. I, 24. — Če sim prav kmečkega redú, sim *le* vertnarskega stanú. I, 182. — Le kadite in škrofite, Majdalenka je *le* naša. I, 258. (isp. naprijed § 4, B.) — Kam pa pride duša po smerti, u pekel ali vice, martre so *le* strašno večne. I, 638. — Po më ga *le* nikoga në. II, 158. — Ali je čerstev ali je suh (se. puščleek), pa *le* ima svoj dober duh. II, 247. — V perste ga zebe, serdee mu trepeče, al vendar *le* more prestat. IV, 129. — Po Gorenjščeu je lušno, k je dosti deklet, pa vsaka *le* hoče sovdata imet. IV, 133. — Nei bo star ali mlad, *le* vsa(k) to poreče. IV, 531. Isp. Maretiea Vezu, § 270.

6. Veoma često dolazi *le* u svezi s pokaznom zamjenicom, pred njom ili za njom (*le-ta* ili *ta-le*). Miklošič drži to *le* za imperativ glagola *gledati*, dakle da stoji mjesto *gledi*, (*g)lej*. Sint. 124. Et. Wörtl. s. v. *glend-*, a za njim se povode Maretie Vezu, § 275. i Berneker Et. Wörtl. s. v. *glv/lajq*. Za potvrdu služi to, što takovih okrnjaka („Stümmelformen“ kaže Berneker) toga glagola doista ima: rus. dij. *glja, glja-ko, gl'aj*, bug. *gle*, srp.-hrv. *gle, glete*, češ. *hle* (i *ten-hle*, dij. *ten-dle* mj. *ten-le*), gor.-luž. *-lej, -le* u *tón-lej, tón-le, do-luž. taj*, dij. *ten-taj*, pa i u samom slovenskom ima (*g)lej, (g)lejte* ('eece'); isp. Bern. l. c. Ali budući da taj slovenski imperativ, kadgod dolazi kao takav, ne dolazi bez *-j* (osim u *pole* = *pyglej* kod pisaca 16. vijeka), ne će biti rečeno tumačenje bar oblika *le* u toj funkciji pravo, nego to mora biti ono isto *le*, o kojem se dosad ovdje govorilo (isp. D. Škarića u Radu 229. str. 208. i d.). Samo mu je funkcija nova. Što se pak nje tiče, mislim, da valja razlikovati ono *le*, koje dolazi pred pokaznom zamjenicom (prepozitivno *le*), od onoga, koje dolazi za njom (postpozitivno *le*). Kod prvoga se naime opaža, da se često može shvatiti u značenju 'samo'; na pr. *Leta* (= 'samo taj') bo pod moju streho spav, kdor bo za sladko vince dav. I, 582. — Mati je čerko pitala: „Če boš pri pajbi hajala?“ „Le to, le to, mati moja, veselo je pri pajbi spati. II, 71. (isp. § 4, B.) — *Le tega* ne delaj nicej! II, 487. (isp. var.) — Uzrok pa *le ta* je, k' preljubega ni. II, 716. — Ktere bodo moje sveče? *Le te* puše risance. IV, 10. (isp. dalje istu pjesmu i var.) — *Le tu* kar uez minim, *le tu* iei diši. IV, 566. — Budući

da takovih primjera za postpozitivno *le* nema (ili su bar veoma rijetki; isp. na pr. Čarna pyša je zděj moja ljyba, *tista le*, wobena dryya. IV, 26), nameće se sama sobom misao, da je bar ono prepozitivno *le*, koje se može shvatiti u značenju 'samo', i postalo od ekskluzivnoga ('samo'), a ono prepozitivno *le*, koje se ne može shvatiti u značenju 'samo', pa postpozitivno *le* da je od iskona bilo deiktična partikula (= lat. *le* u *il-le* od *is-le*) (isp. Škarića I. c.). Samo je jednu i drugu vrstu prepozitivnoga *le* često teško razlikovati. Navešti imam još primjere za prepozitivno *le*, koje se ne može shvatiti u značenju 'samo', pa za postpozitivno *le*: Kaj b' se milo ne jokala, k' so mati mene možili *le-tmu* devetmu kralju v' *le-to* deveto deželo. I, 174. — Kdo je teb naučil peti *le to* pesem lepo? I, 533. (isp. var.) — Trikrat cerkev obletela, *le to* belo cerkvico. I, 536. (isp. var.) — *Le tam* na onem svetu ne bode vinca k letu. III, 394. — Kelnarca je na pragu stala, *leta* pisem preberala. IV, 33. — *Tule* more svetnik biti. I, 563. (isp. var.; *tle* str. 569.) — Le na, dekle, *to-le* rinčico! I, 701. (isp. § 4, B.) — Tam gore je zima, *tle* (= tu *le*) doli je mráz, tam gore je ljub'ca, *tle* doli sem jaz. II, 827. (isp. § 4, B.) — Lih *tala* (= to *le*) ji zagodemo III, 246. — O topografiji prepozitivnoga i postpozitivnoga *le* isp. M. Murka u Letopisu Mat. Slov. 1891. str. 47. — Postpozitivno se *le* može od pronomena i rastaviti; na. pr. Če si božji sin, *tem* kámenam *lè* rěci, da bo kruh iz n'jih. Ravnikar, Zgodbe II, 83. — Varite torej se zaničovati koga *tih* malih *lè*. ib. II, 238. Još dodajem, da se postpozitivno *le* i udvaja: *ta-le-le*, ali iz narodnih pjesama nemam za to primjera. Do toga je pak došlo tako, da se *ta-le* osjetilo tako slabo kao samo *ta*, pa mu se iznova dodalo *le*. Prepozitivno *le* imamo prividno udvojeno u frazi *le-le-s* = *le le-si* (*Le les*, *le les*, ti bratec naš. I, 463., isp. § 4, B.); u istinu je prvo *le* ono, za koje su primjeri navedeni u § 4, B., a drugo je naše prepozitivno *le*; isp. Škarića u Radu 229. str. 209. i 269., gdje se obično izvođenje oblika *les* od *le sem* (slov. *sem* = srp.-hrv. *simo*) (na pr. u Plet.) zabacuje poradi oblika *le si*, a ovaj rastavlja na naše *le* i deiktičnu česticu *si* u značenju 'ovamo'; dakle *le s(i)* = 'samo ovamo'. Ako je tako, onda će i ono *sè*, koje znači 'ovamo' (Plet. Slov.) biti to *si*. Zanimljivo je, da se udvaja i pokazna zamjenica (*le ta ta* svetla sabla, *le ta ta* velki boben, *le te te* drobne tič'ce. IV, 9.). Čovjek bi rekao, da se druga pokazna zamjenica, koja je isprva bila sama, osjetila slabo deiktična, kao član, pa se naprvo metnula iznova potkrijepljena prepozitivnim *le*. Isp. Miklošića Sint. str. 124., Martića Vezu. § 275.

7. Napokon se *le* često upotrebljava kao ekspletivna partikula bez osobita značenja. Ova me poraba živo sjeća porabe srpsko-hrvatskoga *le* u slučajevima, što ih spominje Vuk u Rječ. s. v. *le*: „Paun šeta vojno *le* na venčanje, s sobom vodi vojno *le* paunicu — Poranile devojke. Jelo *le*, Jelo, dobra devojko“. Onda navodi primjere za pripjeve: *le* lejla *le*, oj dodo *le*, lado *le* mile, pa: „neven vene *le*, za goricom *le*, lejla *le*“. I srpsko-hrvatsko *da* upotrebljava se slično kod imperativa i vokativa; na pr. *Da* čuj, sinko, ter se gami. I. Gundulić 8. — *Da* naš brate Zeko buljubaša! da si brzo Drini valovitoj. Nar. pjes. Vuk IV, 276. Tako i u uzvicima od čuda, žalosti, radosti itd.; na pr. Mili Bože, *da* čuda golema! Nar. pjes. Vuk II, 577. — *Da* moj brate, velike sramote! gdje me šalje od petero djece! ib. III, 529. (isp. Akad. rj. s. v. *da* II, str. 212. i d.). Po svemu se čini, da je takovo *le* upravo aseverativno. Isporedi i primjer s aseverativnim srp.-hrv. *lje* u Akad. rj. VI, str. 234. i d.; na pr. Zač tko je kripostan . . . čini rug i smijeh *lje* od srjeće najvećma. M. Vetranić I, 175—176. — Svemogućí Gospodine, *li* (= *lje*) ustrpljen vele ti si! I. Ivanišević 86. — Ljubaf me *li* (= *lje*) rve, a izreč ne umim. Đ. Baraković Vil. 30. — Taj te Turčin *lje* pogubit ne će. Nar. pjes. Vuk IV, 269. — Pak uhvati bijesna zekana, poteže mu na toke kolane, *lje* četiri jedan po drugome. Nar. pjes. Petr. II, 679. Isp. Škarića u Radu 229. str. 212. bilj. 2. U ikavskom govoru teško se razlikuje *li* = *lje* od pravoga *li*. A sada evo primjera za slovensko ekspletivno *le*, koje osobito često dolazi u svezi *o(j)* *le*: Oj *le* romar, kam ti greš? I, 252. — *Le* rajža duša pogubljena, *le* rajža in pr'rajža pred vrata odč vie. I, 414. (isp. i dalje). — Marija Jezusa uprašala, *le* usmiljenega Jezusa. I, 492. (isp. i dalje). — Tu sen mi pa pride pūbič, oj *le* pūbič lep in mūd. I, 687. (isp. var.) — O *le* drevi bom ležal pri kelnarčici! II, 703. — Pa *le* šmencana mieka, da ne češ me več! II, 825. — Eno gredico skopala bom, *le* bom. III, 91. (isp. var.) — *Le* moj pajdaš, no kaj mi daš? III, 392. (isp. var.) — Vsi ljudi sprepevlajmo oj *le* pesem žalostno. III, 677. — Da jaz bi bil devet al deset let star, bi šoštar htel biti, *le* drugo nikdar. IV, 250. (isp. var.). Isp. Maretića Vozn. § 272.

8. Posve onako kao oblik *le* upotrebljava se i oblik *li*. To neka potvrde ovi primjeri, koji se navode redom pjesama, a kod svakoga je zabilježen paragraf, u kojem su navedeni primjeri za analognu porabu oblika *le*: Kar češ imet, nej se zgodí, kar dolgo *li* tvoj rod živi. I, 38. (§ 4. *l. d.*) — Sin Lambergar! *li* molči ti!

I, 45. st. 50. (§ 4, B., u istoj pjesmi st. 85. i 87. *le* u drugoj porabi, u var. pak na str. 47. st. 35. *le* molči ti! — a st. 60. *li* u drugoj porabi) — *Li* naprej, nikar nazaj! I, 64. (§ 4, B., ponavlja se u istoj pjesmi, a u pj. 28. ponovno: *le* bolj naprej koker nazaj! — i obrnuto). — Tako *li* ona govori. I, 133. (§ 6., ponovno u istoj pjesmi, ali u st. 30. tako *le* ona govori) — Žnabli se derže za pušat, noge pa *li* na drobni ples. I, 179. st. 76. (§ 4, A., a u istoj pjesmi st. 19. *le-to*, st. 80. *le-si*) — Žlahtna gospa nič ni marala, pri Franceljnu *li še* ajala. I, 222. st. 21. (§ 4, F., a st. 1. i 4. *le* pojmo spat!) — Nobenmu to ni znano blo, *li* sama vedla je kuharca. I, 297. st. 5. (§ 4, A., isp. i st. 25.) — *Li* medlé naj v' božje jmé, pomagat ne morem nič. I, 356. (§ 4, B., u st. 72. iste pjesme: naj *le* pridejo skup svatje, a u 2. redakciji st. 95. naj *li* snidejo se svatje.) — Vsej mi druga ni pustila ko *li* dete majceno. I, 362. (§ 4, A.) — S kom te bom *li* zdaj živila? I, 371. st. 31. (§ 4, D., isp. i st. 54.) — Gor, *li* gori, hlapei moji! I, 595. (§ 4, B., ponavlja se u istoj pjesmi, a u varijanti na str. 594. ponavlja se: *le* s'bnkej, s'bnkej, hvaveč vi) — *Le li* ima šter cekine, pa se lahko omoži. II, 273. (§ 4, C, e., u var. pod br. 1594. če pa Krajnica glešta *le* pet rajniš —). — Godce se veseli, če *li* celga dobi. III, 269. (§ 4, C, e.) — *Li* ga pimo in zavžiamo! III, 428. (§ 4, B., ponovno u istoj pjesmi, tako i u pjesmi 5817., a u drugim varijantama *le*). — Saj brez skerbi piješ vince, de *li* pijan ne boš. III, 454. (§ 4, C, e., u istoj pjesmi još triplet *li*, a u varijantama *le*, samo još u var. 5921. *li*) — Prešmentani fanti, zakaj ste *li* vi? IV, 520. (§ 4, D.) — Ostala bodem per tem sklep, de hočem *li* inet moža. IV, 553. st. 57. (§ 5., isp. i st. 60.) — Zdaj *še li* prav spoznam. IV, 630. st. 2. u var. A i B (§ 4, F., druge var. *še le*; a st. 79. A *li* B *le*, st. 95. A *li*, ali u var. na str. 637. st. 32. *le*)¹ — Ovamo idu i primjeri, što ih navodi Miklošić u Sint. 169: Kaj pak *li* mene izmirjata? 'warum lästert ihr zwei just mich'. kor. — Rastike *li* z listjem plačuvale bodo. hung. (§ 4, A).

Slično se variranje nalazi i kod gdjeokojega starijega pisca. U oči mi je udarilo naročito kod Vodnika u pjesmama (izd. 1840.); isp. Gledj stvarnica vse ti ponudi, *li* jemati od nje ne zamudi. str. 4. — *Le* reš' ga, kdor si bódi! 106. — De se žcnim, *li* to vém. 16. — Dolenko, Gorénko *le* vínček ohran'. 31. isp. još: Vse prezgódi ti

¹ One pjesme narodne, u kojima mjesto ili pored *le* dolazi *li*, označeno su u zbirci ponajviše kao kranjske ili gorenjske, rjede kao štajerske, još rjede kao koruške itd. Najviše je tih pjesama zabilježio M. Ravnikar Poženčanin, koji je sam bio Gorenjac.

ropóčeš, véš de *še li* gori gróm? 16. — Kaj se zanašajo? Čas bo *le* tekel. 36. 39. — Misel mi pókala, bi se *le* vdala. 37. — Rad po cvičik oštir teče, de *li* mošna zablíši. 64. — Zavpijejo mati: *lik* (!) téga nikar! 42. itd. — I mjesto upitnoga *li* nade se *le*: Poskusva samojstro, je *lé* rósa kaj škodla moji struni? 97. — Slično se variranje opaža u Vodnikovoj prozi, ali istom u mladim spisima, jer dugo je pisao svagdje *le*. U svojoj pak Pismenosti (gramatici) (1811.) piše on *le* samo uz pronomcn dem. (*letód* 108., *lèsem* 110.), inače svagdje *li* 112., 135., u čemu se jamačno ugledao na Kopitara, koji u svojoj Gramatici (1808.) piše isto tako. Prešeren poznaje samo *le*.

I Pleteršnik u Slovaru spominje *li = le* (za Prekomurje i Notranjsku pa za neke pisce iz različnih krajeva) s primjerima: *li* udri ga, nikar *li* — ampak, *še li*, če dlje — *li* več.

Da to variranje mora potjecati od različna izgovora iste riječi u različnoj poziciji i s različnom kvantitetom i akcentom pa i s različnim značenjem, jasno mi je bilo na prvi mah. Ali uvjete toga variranja nijesam mogao razabrati na temelju dijalektičnoga materijala pristupna meni. Stoga sam zamolio odličnoga poznavaoca slovenske fonetike, profesora ljubljanske univcrse g. dra. Fr. Ramovša, da bi mi kazao, što on o tom misli. I on mi je u pismu od 18. dec. 1924. svoje mišljenje dobrostivo razložio ovako (na čemu mu i ovdje toplo zahvaljujem): „*Li* je lahko iz *e*, nastalega iz *e**, v ortotonirani poziciji: *lè* — *lè*** in *le* iz ortotonirane pozicije preneseno v enklitično dá *lè* > *li*. Opažamo pa, da prehaja tudi etimološki *e*, s katerim je *e* iz neakcentuiranega *é* povsem identičen, dostikrat (v absolutnem koncu besed našega tipa) v *i*, prim. *či*, *ži*, *ši*, *di* < *če*, *že*, *še*, *de* < *da* „*daš*“ v Horjulju in po Notranjskem, *nāči* < *inače* v Prekmurju. Morda so tu tudi analogije kakor pri *gori*, *doli* < *-é*, *ondi* itd. proti *narobé* < *robé*, *vkupé* < *kupé* in sicer bi to bilo po dubletah *jeli*, *jelé*, *koli*, *-é*, *kodé* *kody* > *kodi* itd.“ Po tom tumačenju bio bi razvoj ovaki:

$$lè < \begin{matrix} lè \\ lè \end{matrix} - li \text{ (enkl.)}$$

Onda valja uzeti, da se pojedini oblik, koji bi bio na mjestu samo u jednoj poziciji (ili samo u jednom značenju), kadšto samovoljno prenosi i u druge pozicije (ili u druga značenja) (ili da se različni oblici kadšto upotrebljavaju promiscue). Isp. i § 10. *f—k*.

* *e* znači jat = *ě*.

** *e* znači zatvoreno (usko), *é* otvoreno (široko) *e*.

Dodajem, da ima primjera i sa l_b ili $l = le$: Če l_b ankat v štarijo grem, žena me krega vos τ m dni. IV, 600. (isp. i dalje pa var.). — Če l ga (krienček) camer dobi, se me več kne znehi. III. 255. (isp. i str. 252. pa II, 775. i ovdje naprijed § 4, C, e i e.).

9. Ima i oblik *glīh* i *lih*, ali to nije oblik riječi *lež*, nego druga riječ postala od njem. *gleich*, pa se i upotrebljava drukčije nego *le*, a u skladu s onim, kako se upotrebljava ta njemačka riječ; na pr. Najna τ lbez τ n ja *glīh* (*gleich* = *gerade*) taka, *glīh* toko nejzgruntana. II, 443. — Turčin' drobno po njo dričē, *lih* kakor (*gleichwie*) ptice v ljuft' letē. I, 77. — Če je *lih* (*obgleich*) mihen, saj je pa svet (sc. Jezus). I, 456. — Danas se ta riječ u knjizi više ne upotrebljava; mjesto nje se kaže *ravno*. Kod prekomurskih Slovenaca upotrebljava ili upotrebljavalo se *lih* i u značenju 'le' (= samo). Primjera sam našao u Grudnovim „Starinama železnih in salajskih Slovenov“ u mariborskom Časopisu za zgodovino in narodopis 1914.; na pr. So denok nej smeli cerkve, mešnike i očivesno božo službo meti, nego se *lih* na skrivoma svojo deca kerstili. str. 101. — Vsako leto. či je *lih* sloboden bio od orsačkih poslov, na dan Velike Gospe se je v procesii k turniskoj Marii potruđo. str. 107. — Baratje so po skrivoma svoje kmete poserčili svojo staro vero *lih* duže obderžati, ka luteranske grofinje gospodstvo ne bode dugo terpelo. str. 118. — To je značenje *lih* dobilo jamačno otuda, što se mjesto *le* kazalo *li* (kao što smo vidjeli u § 8.), a prihvatilo se i njem. (*g*)*lih*, koje je kadšto značilo od prilike isto kao *li = le* [isp. na pr. Naj sveti lun'ca al pa ne, ljub'ca s' bo vidla *veslih* šc. II, 333. (= *le* šc, § 4. F.) — Še tica živi, ki pod nebam leti, kna koplje al ženje, *lihto* vehko (= *lelko*) živi. III, 536. (= *le*, § 5.) — Ti čem drkoj dajati, da storim ti ukrepati, po pērdi po grdi, *lih* koder perleti. IV, 647. (§ 4, C, d.)]. pa je i *li* moglo dobiti oblik *lih*. Tomu odgovara, što i u značenju 'lih' dolazi *li* (*gli*) = *le*. Oblik *gli* dokazuje, da je *li = lih* upravo prema *li = le* promijenjeno (*g*)*lih*, kao što je *lih = le* upravo prema *lih* promijenjeno *li = le*. Evo nekoliko primjera: *Li* tol'ko jih za njo leži, ko suopja za ženjicami. I, 98. — Če *li* (= 'lih') ni sama meni služila, pa mi je *lih* (= 'le') nje mati. I, 418. — Medtemtoga či so se *gli* vrata odperla, oče so se denok nej vsi preselili z stare hiše. Gruden Starine I. e. str. 150.

10. Ogledati valja još neke izraze, u kojima dolazi *lež*, što sam ih izučavajući tu partikulu pribrao, a dosad nije bilo prilike, da ih spomenem.

a) Za *lekaj* 'fortasse' hung. Mikl. Sint. str. 169. nemam primjera.

b) *Leprav* spominje Pleteršnik u Slovaru za Prekomurje, a iz literature iz Ev. tirn. (1694.) sa značenjem 'erst, eigentlich, nur'. U Sint. str. 169. citira Miklošić iz Ev. tirn. ovo mjesto: Ako *leprav* se dotaknem 'wenn ich nur berühre'. Riječ upotrebljava i kajkavski pisac P. Petretić. Evo par primjera iz predgovora njegovih „Svetih Evangelioma“ (vu nemškom Gradce 1651.): Né *leprav* vu kotrigeh vere kersčanske, nego i vu molitvah občinskih cirkvenh. — Da bi pastiri cirkveni, koteri bi sami posebe pred ljudstvom prodekuvati ne smeli ali ne mogli, *leprav* da bi po nedeljah te svetkeh med mešami one návuke čteli i tomačili. Isp. A. Raića u Letopisu Mat. Slov. 1887. str. 193. (na str. 219. navode se iz hrvatskih leksikografa značenja 'saltem, tantum, solum' uz mjesta iz Petretića). Dakle imamo naše *le* u značenju 'samo', ali potkrijepljeno dodatkom *prav* (= upravo), kao da bi se reklo: 'samo baš' ili 'baš (upravo) samo'. U drugom primjeru iz Petretića nalazimo *leprav* u sekundarnom od značenja 'samo' postalom značenju 'bar'.

c) *Lènd* spominje F. F. Lužar u Zborniku Mat. Slov. II. g. 1900. str. 36. i tumači: *le-ondi*. Uz to spominje i *lènk*, koje tumači: *le-onkaj*, a za oboje dodaje, da je čuo u Št. Juriju kod Izlaká pri Zagorju na Savi. Tumačenje prve riječi može biti dobro (i Plet. Slov. *lèndi* = *le ondi*), a drugoj ne razumijem tumačenja (ne mogu se domisliti, što ima značiti *le onkaj*; zar = *le ondikaj*?) pa ne razumijem ni samo *lenk*.

d) Na istoj strani spominje Lužar i *létam*, koje tumači ovako: „adv. neulich, *létam* enkrat je prišel (neulich einmal), *letam* (oni dan) je umrl. Izl.“ *Le* je u riječima pod *e*. i *d*. ono, koje dolazi uz pronom. demonstr. (isp. § 6.).

e) Isto *letam* u obliku *lätam* (*lätam*) s istim značenjem (oni dan, pred nedavnim, neulich, = *tam le* v temporalnem pomenu) spominje L. Pintar u Letopisu Mat. Slov. 1898. str. 169. S tim ispoređuje *letenoi* (*tonoi*, *onoj*) s tumačem: „letzthin einmal, neulich; menda je *letenoi* = *le tu jednoja* (le tu enok)“, ali bez naznake, otkuda je riječ. *Onój* i *tonój* spominje i Pleteršnik u Slovaru, prvo za Štajersku uopće, a drugo za Pohorje u Štajerskoj. Drugu riječ Pleteršnik i tumači: *to onoj*, a to bih tumačenje za sve te riječi i ja prihvatio držeći izraz za akuzativ temporis. Krajnje -j može biti isto kao u *tu-ka-j*. Dakle: *ono-j*, *to ono-j*, *le to onoj*; *e* u drugom slogu riječi *letenoi* moglo je *o* zamijeniti prema *e* u prvom slogu (asimilacija, vokalna harmonija). Za *le* isp. § 6.

f) *Lidère* 'kadšto' = *li-(g)dere* stsl. *lě-kъgda-že* 'makar kada, kadšto'; za *dere* isp. Pleteršnikov Šlovar: „nam(esto) *dare* = kadar, vzh. Št.“; primjer: Pa *dere* jo je prvič vidla, te ('tada') se joj je smilila — iz Kresa 4, 141. navodi Murko u Letop. Mat. Slov. 1892. str. 73. i 81.; *li* postalo od *lě* kao hipotetička partikula ističe hipotetički (koncesivni) karakter svake zamjene od *kъgda-že* (ako u vrijeme *a*, ako u vrijeme *b*, ako u vrijeme *c*...), isp. § 4. *C, d.* i češ. *leđa-kdo* 'makar tko' u § 11. Dolazi, koliko ja znam, samo u prekomurskom govoru; primjera imam samo iz Kūharova Narodnoga blaga vōgrskij Slovencef u marib. Časopisu za zgod. i narodopis 1913—14.; evo ih par: Stanovnicjā dōlnyāga krāja brātonskā vēsi vnōči *lidārū* vidijo džilēra (t. j. inžinira). prip. 42. — Dā jā postilala, jo jā to nāvīdno stvorjēnyā *lidārū* zgrābilo pa plēsalo ž nyōf po žīzi. prip. 53. str. 31.

g) *Ličkaj* i *ličkik* potvrđuje Pleteršnik u Slov. za ist. Štajersku, *ličkak* i iz Trub. i Dalm. prevodeći prvo 'was immer, etwas Geringfügiges, Nichtiges, Schlechtes', a drugo 'was immer für ein, von geringem Werte, nichtig, schlecht', a Miklošić prevodi *ličkaj* u Sint. 90. 'was immer', Sint. 169. 'vanitas', *ličkaki* u Sint. 90. 'qualiscunque' uz dodatak: „trub.“, Sint. 169. 'vanus', eig. *lě čī kak* 'was immer für einer, čech. 'ledajaký, leđsijaký'. — Shvatiti valja te riječi poput *lidère* kao 'makar što, makar kaki', otkuda lako izlazi smisao: 'vanitas, vanus'. Što se onoga č između *li* i *kaj* (*kak*) tiče, to ga Miklošić u Sint. 169. drži za ostatak od *čī* (= *lě čī kak*), ali ne kaže, kakoga *čī*, samo isporučuje *točkar* eig. *to-čī-kar* 'erst'. Berneker Et. Wōrtb. s. v. *le* drži ga za *čb*, koje u obliku *čb-to* čini neutrum od *kъ-to*, dakle misli, da je na pr. u *li-č-kaj* dvaput isto rečeno, jer *čb* = *kaj*. Ali se naše *li-č-* jedva može rastaviti od češ. *le-č-*, koje je hipotetička partikula (isp. § 11.), te nema smisla uzimati, da je *č* = *čb*, makar da i Gebauer u Slovn. staročes. II. s. v. i Zubatý u Čas. pro mod. filol. II. str. 98. to čine, jer se *č* i u našim riječima i u češkom *leč* lako može shvatiti kao deiktičan navezak; isp. na pr. slov. *zda-čī* (*za-čī*), *zda-č*; *zda-č-ka*, *zda-č-kar* pored *zda-ka*, *zda-kar*; *zđaj-ci*, *zđaj-č-ki* pored *zđaj-ka*, *zđaj-kar* — sve sa značenjem 'soeben', samo *zđaj-ci* 'sofort' (Plet. Slov.); osim toga već spomenuto *to-č-kar* (o kojem v. i §. 16) i još *slēčkni* 'sleherni, jeder' upravo *slēd-č-k-ni*, koje suponira *slēd-č-ka* pored *slēd-ka* 'hernach, später' (Plet. Slov.); isp. Miklošića Sint. str. 120. i d. i Bernekera Et. W. str. 138.; *-ka* u oblicima na *-ka* pa *-ci* u *zđaj-ci* i *-ki* u *zđaj-č-ki* bit će također navezak (Mikl. Sint. 120.),

u *-ka-r* bi moglo biti i relativ od *ka-j* kao u *ravno kar, prav kar*, isp. § 16. Ispor. i u samom češkom jeziku *le-da* (hipot. part., isp. § 11.), gdje je *-da* također navezak. Primjere za *ličkaj, ličkak* iz Trubara i Dalmatina navodi Oblak u Letopisu Mat. Slov. 1891. str. 148.: *Zakaj vi taku ličkaj* lubite 'quid diligitis vanitatem' Trub. Psalt. 18 b. — 'Ta mlajši bo čez tiga stariga inu en *ličkak* mož čez pošteniga.' Trub. Kateh. z dvejma izlagama 338.

h) Liki 'sicut, quam, sed' govori se u Štajerskoj i u Prekomurju. Miklošić izvodi riječ od *likъ* (Et. Wörtl. s. v. *lik-*), kojemu je drži za instrumental (stsl. *lěky*, Sint. str. 158.). Ali tomu se opire stsl. *lěky* 'óš, uti', gdje Miklošić *ě* tumači prijevodom (Steigerung, Et. Wörtl. s. v.). Pa i značenje smeta, jer ako bi se onda značenja 'sicut' i 'quam' i razumjela, ne bi se 'sed'. Stoga mislim, da imamo i tu naše *lě*, a *-ky* da je navezak (Mikl. Sint. 120. i d.) kao možda u stsl. *a-ky* 'uti' pored srp.-hrv. *a, a-ko; pa-ky* 'iterum' pored srp.-hrv. *pa, pa-k*. I u slovenskom dolazi *lejki* mjesto *liki*; primjer ću navesti niže. Inače valja misliti, da je *li*, koje, kao što smo u § 8. vidjeli, u onim krajevima i onako može zamijeniti *le*, u *li-ki* posve pretegnulo (isp. i pod *f.* i *g.* navedeno *li-dere* i *li-č-kaj*). Tako se lako razumiju sva značenja, samo valja *lě* uzeti u značenju hipotetičke partikule, u kojem smo ga već našli u § 4. *C, c.* (isp. primjer iz I, 783.). Kako hipotetička partikula može dobiti značenje 'kao' i služiti kao komparativna partikula, razložio sam u Radu 222. str. 272. i d. Tako primjer: Tak si guči z Bogom *liki* z ednim lapcom. (Valjavce u Letop. Mat. Slov. 1877. str. 128.) — valja razumjeti ovako: Ovako govori s Bogom: ako (= dopuštam da) govori s jednim slugom (= kao s j. sl.). A adversativno značenje može, kao i u *nego*, potjecati od prvobitnoga deiktičnoga, od kojega je preko aseverativnoga postalo i hipotetičko (isp. § 12.); na pr. Posvêt so nê vġasili, *liki* so đugi lónæ podvëznoli nányüga. Kúhar l. c. prip. 5. Po tom se razvoj značenja posve slaže s onim partikule *nego* (isp. Rad 222. str. 274. i d.). Evo još nekoliko primjera iz dijalektičnoga materijala prekmurskih Slovenaca: Lübi bližnjega tvojega *liki* ('sicut') samoga sebe. Valjav. Letop. Mat. Slov. 1874. str. 118. — Gnes si premislite, kak kratek je život vaš, samo *lejki* ('sicut') eden den, fkedén, mejsec, leto, eto na duševno zveličanje obrnte. ib. 1877. str. 129. — Zato si misli i vnougi kršćenik, ka. on pri Bougi vu dosta vëkšoj milošči jeste *liki* ('quam') etc ali te. ib. 1874. str. 149. — Da so krišćanje milošće vëč od Boga doubili *liki* ('quam') Zidovje. ib. 1877. str. 117. — Kaplân já na tó níkaj

nê právo, *liki* ('sed') já šô domô. Kúhar I. c. prip. 6. --- Dôsta so nyâmi zadêvalâ nê samo vnôci, *liki* ('sed') šêu vigunyé. ib. prip. 19.

i) *Pali* dolazi u značenju 'iterum' u istočnoj Štajerskoj i u Prekomurju. Pleteršnik u Slov. s. v. *pa* 4. navodi i oblik *pa le* iz jugoist. Štajerske, a potvrđuje ga i Murko u Letop. Mat. Slov. 1891. str. 48. i Baudouin u Glosaru svojih „Sprachproben des Dialektes von Cirkno“ u Archivu f. sl. Philol. VIII. str. 443. uz primjer: *pa—lae* nardím = že nardím, ich werde schon tun; — ali ga ja u svojoj gradi nijesam našao. Ne sumnjam, da je *li* = *le* 'ipak' (isp. § 5.), a *pa* da upravo znači 'iterum', dakle *pa—li*, 'opet ipak'. Iz narodnih pjesama imam samo ovaj primjer: Men de (= bode) zraslo perjiče, pá m (= pa bom) si *pali* pisan vtič. I, 708. (isp. var.). Više se primjera nalazi u Valjavčevoj, Grudnoj i Kúharovoj gradi; na pr. Bog vremenitna boude tebi s pravov merov mero i *pali* vu vekivečnim bláženstvi boudeš se veselio. Valjav. u Letop. Mat. Slov. 1877. str. 109. — Ali po toga viteškoga Samoa smerti so ogrutni Avarci *pali* gospoudje tú gratali. Gruden u Časopisu za zgod. i narodopis 1914. str. 96. — Spovádnik nyoj já právo, ka cômprnic nêga; úna já *pa li* právila, ka já cômprnica. Kúhar Časopis za z. i n. 1913-14. prip. 3.

k) *Todliž* spominje K. Štrekelj u Letopisu Mat. Slov. 1894. str. 48. iz tolminske okolice, a tumači ga ovako: 'ravno tod, gerade auf diesem Wege'. Izvodi ga pak iz stsl. **tydĕ—lĕ—ž* (uza znak: ?) dodajući, da se *-že* moglo sačuvati kao i u *u—že*, ali da je moguće i to, da stoji *liž* mjesto *viš* od *viliš*, dakle = *tôd—viš*, gdje bi to *viš* imalo paralelu u *le* od *glej: ta—le* itd. Po mom sudu ima smisla samo ono prvo izvođenje, a *li* je opet ono *lĕ*, o kojem se govori u § 6.

l) O *lestor, listor* govorit će se u § 14.

11. Sada nam se valja osvrnuti i na druge jezike slavenske, u kojima se naše *lĕ* također obilno upotrebljava i samo i složeno. Osvrnut ću se samo na ono, što je najglavnije.

Najprije treba istaknuti, da se *lĕ* u ekskluzivnom značenju 'samo' osim slovačkoga, slovenskoga i srpsko-hrvatskoga jezika (štok. jek. *lje* ik. *li*, čak. *le-(go)*, *le-h*), koji su već spomenuti u § 2. i 3., nahodi još u češkom (*leč*, isp. malo niže) i u poljskom¹ (i u kašupskom), pače i u slovinačkom (*lie*) i u polapskom (*laa*)

¹ Primjere iz staroga poljskoga jezika (15. v.) navodi A. Brückner u Kuhnovu Zeitschriftu f. vgl. Sprachf. 44. str. 333.: *Potępienie* a ubostwo *le* skromne czyni ubogie. — *Le* acz *le* cipią. — Acz *le* je mają.

(isp. Bernekera Et. Wörtl. s. v. *le*), gdje nu se to značenje moralo razviti onako, kao i u rečenim jezicima. Primjere v. u Maretićevim Veznicima u Radu 93. § 268. — — Nadalje smo našli *lě* u slovenskom jeziku kao adversativnu u partikulu u značenju lat. 'tamen' (§ 5.). Ali u drugim jezicima dolazi *lě* kao adversativna partikula osim značenja 'tamen' i u značenju 'sed' i osim oblika *lě* i u složenim oblicima: *a-le*, *le-h* (čak.); *le-n*, *le-ž* (slovač.); *a-le-že* (polj.); na pr. srp.-hrv. štok. Ako li ti ne da, što ti prosiš, a on će, što njemu bude ugodnije i draže: *li* ('tamen') tvoja molitva ne će nikako na golo pasti. M. Divković Nauk 80^b. — čak. Meštar ga je tukał, *ale* ('sed') se ne pomore niš. Mikul. Prip. 11. — Sigurno me ne biš tišila, *leh* ('sed') biš skupa s manum plakala, ib. 4. (isp. advers. *nego*) — češ. Rada bych já vstala z hrobu, *ale* ('sed') nemohu pro mdlobu. — slovač. Prešol den, prešol i druhý, a on se *len* nevracal. — polj. Jego żona porodziła córke, *ale* že ta córka zaklęta byla jeszcze w żywocie matki. itd. Isp. malorus. *le-m* 'sed', češ. *le tak* 'doch so', češ. polj. *le-pak* 'hingegen', gor. (do.)-luž. *pak-le* 'aber' (jedan dio složenice potkrepljuje drugi). Isp. Maretića Vezn. § 270., Bernekera Et. Wörtl. s. v. *le*. — — Da *lě* kao asercerativna partikula dolazi u srp.-hrv. jeziku, spomenuto je već i navedeni su primjeri za to u § 7. — — Našli smo *lě* u slovenskom jeziku i kao hipotetičku partikulu u primjeru spomenutom u § 4, *C*, *e*. Očta *le* mene lovit, moreta bolj hitra bit. I, 783. U takovoj službi kao da ga nalazimo u veoma rijetkim primjerima iz jezika staroslovenskoga. Riječ je stsl. *lě-ky* slov. *li-ki* već spomenuta u § 10, *h*. A ide ovamo i stsl. *lě-živъ* 'ἡμιθανής, semimortuus', koja upravo znači 'ako živ' t. j. kao živ, tobože, prividno živ (isp. Rad 222. str. 272. i d.); takovo mi se značenje čini zgodnije od onoga, što ga spominje J. Zubatý u Čas. pro mod. filol. II, str. 99. 'jen (tak-tak) živ, sotva živ'. Ima potvrda i za *jelě živъ* (Mikl. Lex.); stoga Bernekera Et. Wörtl. s. v. i str. 418, 6. i *je-lě* i *lě*, koje bi imalo od *je-lě* postati, uz riječ *živъ* dovodi u svezu sa stsl. adverbom *jelъ*, *jeli* 'quantum' te ga izvodi od osnove pron. *i*, *ja*, *je*. Ali ja bih rekao, da upravo to, što pored *je-lě* ima samo *lě*, dokazuje, da je i u *je-lě* upravo naše *lě*, a prvi dio složenice može biti ono *je*, koje dolazi i u *je-da*, a pripada pronominalnoj osnovi *e* (kao i *e* u srp.-hrv. *e-vo*). I značenje se 'jedva' [u (*je*)*lě živъ*] tako lakše razumije nego od Bernekera 'soweit'. Isp. što je o riječi *jedva* na kraju ovoga paragrafa rečeno. Razumije se i malorus. *l'i-těplyj* 'lauwarm'

(upravo 'ako topal — kao topal'), r. *éle* 'jedva'. Druga je riječ *onda*, i to postala od osnove pron. *i*, *ja*, *je*, stsl. *do-nelě-že* 'bis wann', *otъ-nelě-že* 'seit wann'. Isp. i Vondráka Slav. Gramm. II. str. 435. Kao hipotetička partikula dolazi *le* u sjevernim jezicima (u maloruskom, češkom, slovačkom, poljskom, lužičkom) u obliku *le-ě* ili *le-da*, o kojem treba nešto više reći.

Maretić u Vozn. § 273. drži, da je *le-ě* složeno od *le* i *ě* i da mu je pravo značenje 'osim ako'. Tako se doista vrlo lako razumiju primjeri, što ih navodi; na pr. češ. *Leč* on bude zahuben, nám jest ne lze svítěziti (= mi ne možemo pobijediti, osim ako njega pogube t. j. ako ne pogube njega). — Blázen ne bývá moudrý, *leč* ho uperou (= osim ako ga izbiju). Ali se ne razumije poraba te partikule u adversativnom pa u hipotetičkom smislu; na pr. Spravedliva jest pomsty boží ruka, *leč* ('ali') ukryto věčné jeho usouzení. — pol. Zwał się Buchman, *lecz* Polak był. — donjoluz. *Lec* rowno njejsom bógata, sem bëła, cerwjena (*leci*, *lec* dolazi i u češ. jeziku u složenicama *leci-kto*, *lec-kto* itd., gdje ga J. Zubatý u Čas. pro mod. filol. II. 97. tumači kao *leě-si*). Isto vrijedi za disjunktivno značenje; na pr. češ. Právěho utiskují *leč* skřikem *leč* dlením pře *leč* křivdu povědouc. U donjoluzičkom jeziku ima *lec* pače interrogativno značenje, koje se također ne razumije po rečenom shvaćanju Maretićevu; na pr. Hopšašaj jogo, *lec* možo pšiš ('frage ihn, ob er kommen kann'). Sve se pak te porabe mogu lako razumjeti, ako se *leč* shvati u istom značenju, koje ima samo *le* (*ě* u *leě* može se tumačiti kao navezjak; isp. § 10, *g.*), jer smo našli samo *le* i u adversativnom (isp. u ovom paragrafu malo naprijed) i u hipotetičkom (isp. § 4, *C*, *c.*) značenju, koje imamo i u pitanju i u disjunktiji (u disjunktivnom značenju dolazi *le* u slovačkom *le-bo*, *a-le-bo*; isp. češ. *ne-bo*, *a-ne-bo*; Mikl. Sint. str. 170.). A s hipotetičkim značenjem može se izići i ondje, gdje *leč* znači 'osim ako'. Tako se navedeni primjer: češ. *Leč* on bude zahuben, nám jest ne lze svítěziti — može shvatiti ovako: (Samo) ako njega pogube, (drukčije) mi ne možemo pobijediti t. j. mi ne možemo pobijediti, osim ako njega pogube; ili češ. Nikdá nehrá *leč* s dobrými přátely = nigda ne igra (drukčije), (samo) s dobrim prijateljima t. j. osim s d. p. Ako se misli *drukčije*, može se *leč* shvatiti i kao komparativna partikula: mi ne možemo pobijediti *drukčije* nego ako njega pogube; ne igra nigda *drukčije* nego s d. p. Onda *leč* u prvom primjeru znači 'nego ako' = samo (ili: osim) ako, a u drugom 'nego'

= samo (ili: osim). Tako se može reći, da i *leč* znači 'samo' (u drugom primjeru). Razlika između prvoga i drugoga primjera (*leč* = nego ako = samo ako; *leč* = nego = samo) dolazi otuda, što u prvom primjeru *leč* uvodi posebnu podložnu hipotetičku rečenicu, a u drugom ne [mi ne možemo pobijediti drukčije nego u ovom slučaju: (a)ko njega pogube]; rečenica uz *leč* upravo je hipotetička rečenica bez hipotetičke konjunkcije, pa *leč* preuzima i funkciju hipotetičke konjunkcije te znači: 'drukčije nego ako' (isp. i J. Zubatoga u Čas. pro mod. filol. II. str. 98—99.).

Leda (češ., slovač., malorus., polj.) tumači Maretić (Vezn. § 274.), a s njim se slaže i Zubatý (Čas. pro mod. filol. II. 100., po Gebaueru), kao *le-da* sa značenjem 'samo da' lat. 'dummodo'. Ali konjunkciju *da* jezici, u kojima dolazi *leda*, slabo poznaju (isp. Maretića Vezn. Rad. 86. § 58.). Stoga držim, da i *leda* valja shvatiti kao hipotetičku partikulu t. j. kao partikulu, kojoj značenje nije različito od samoga *le*, a *da* može biti onaj sufixalni element (navesak), koji imamo i u *je-da* (isp. u ovom paragrafu malo niže). Ako se *le-da* tako shvati, mogu mu se lako razumjeti sva značenja; na pr. češ. Tu není. *leda* by snad v koutě byl = 'tu ga nema (drukčije nego samo, osim) ako bi možda u kutu bio'. — Samosvojnost od boha nas odtrhší na to přivedla, že se *leda* satana *leda* člověka *leda* žížaly *leda* chřesta neb šuštu bojíme (= 'ili-ili' = 'ako-ako'). Veoma često dolazi *leda* uz pronomen indefinitum; na pr. malorus. *leda-chto* 'der erste beste', češ. *leda-co* 'was immer', polj. *lada-jaki* 'der erste beste; gemein. nichtsnutzig, schlecht' itd.; isp. Miklošičevu Sint. str. 169. i Bernekerov Et. Wörthb. s. v. *le*. Češ. *leda-co* ne znači, kao što Maretić Vezn. I. e. misli, 'samo da je što', pa onda 'makar što', nego direktno 'makar što', jer *makar* je samo hipotetička (koncesivna) partikula, koja (kao i *leda*) ističe samo to, da je svaka konkretizacija od naglašenoga *što* hipotetička (koncesivna) [što (nagl.) = ako *a*, ako *b*, ako *c* . . .], te bi naglašeno *što* i bez nje isto značilo. Od toga značenja lako se izvedu i deteriorna značenja kao spomenutomu poljskomu *lada-jaki* (upr. 'makar kaki') ili češkomu *leda-bylý* 'nachlässig' [upr. 'makar (kaki) bio'], *leda-pisák* 'Skribent' [upr. 'makar (kaki) pisar] itd. Isp. Bernekera I. e. pa ovdje § 10, g. Ako se češki može kazati: Smrti *leda* může býti příčina (*leda* = 'der kleinste Umstand'), čini se, da se kod *leda* ima razumjeti *co* (dakle *leda co*). Tako dolazi s naglašenim pronom. indef. i samo *le* u srp.-hrv. *le-tko*; na pr. Наъь обичај jestь одъписать възда i *le komu*, a neka li plemenitu gospođinu. Akad. rj.

VI, 237^a. Drukčije je luž. *ga-ž-lěm* (= stsl. *kъgda-že-lě-m*) 'kadšto', *co-ž-lěm* 'štogod', gdje *lě-m* treba shvatiti kao i *le* u slovenskim relativnim rečenicama (isp. § 4, *C, d.*), dakle = 'kada samo, (onda)', = kadagod, (onda). Drukčije je opet poljsko *by-le-co*, gdje je *k* pron. indef. pristupilo *by-le*, koje već samo znači ('ako) bi samo (bilo)' (hipotetička rečenica bez hipotetičke konjunkcije), te *by-le-co* ima smisao: '(ako) bi samo (bilo) što' (*-co* nije naglašeno). Isp. Vondráka Slav. Gramm. II, 435. i Zubatoga Čas. pro mod. filol. II. str. 99. bilj. 5. — Primjeri bez citata uzeti su iz Maretičevih Veznika na naznačenim mjestima.

Kao *le-da* prema *je-da* (o kojem ispor. Rad 172. str. 202. i d.), tako stoji češ. itd. *led-va* prema *jed-va*; prvi je dio *le-da*, *je-da*, a drugi i sam znači 'jedva', isp. lit. *vės* 'jedva', dakle može *jed-va*, *led-va* značiti 'samo jedva'. Riječ ta može uvoditi i podložnu rečenicu u značenju 'ubi primum', koje je postalo od značenja 'vix'; na pr. slovač. *Ledva že* to dopoviedala, bolo po nej. Isp. i stčš. *ledno* = *jedno* 'samo', možda po tom, što se u značenju 'samo' sastalo *le-n* (isp. § 2.) i *jen*. Isp. Maretića Vezn. § 276., Miklošića Et. Wörth. s. v. *jedva*, Bernekera Et. Wörth. s. v. *jed(ъ)va*, Vondráka Slav. Gramm. I. str. 286., Zubatoga u Čas. pro mod. filol. II. str. 100., Škarića u Radu 229. str. 250.

12. Pošto smo ogledali sva različna značenja naše partikule, valja pokušati, da im odredimo savez i tako pokažemo historički razvitak. Najprimitivnije značenje pokazuje partikula *lě* u savezu s pron. demonstr. (slov. *le-ta*, *ta-le* § 6.), gdje je valja shvatiti kao deiktičnu partikulu. Od toga značenja razvila su se dva: adverbativno (§ 11.) i aseverativno (§ 7.). Ako se na nešto pokazuje, može se to činiti zato, da mu se istakne eksistencija, a to se opet može činiti ili zato, da se nečemu drugomu, što također postoji, to nasuprot postavi, ili zato, da se na osnovi toga, što to postoji, može nešto drugo ustvrditi. U prvom slučaju nastaje odnošaj adverbativan (§ 5. i 11.), u drugom imamo aseveraciju. Od aseverativne službe razvija se koncesivno-hipotetička, koja se javlja u različnim prilikama: tako u čistoj hipotezi (§ 4. *C, c.*), kod komparativa, gdje hipotetičko značenje prelazi u ekskluzivno 'samo' (§ 2. i 3.), koje kod naše partikule upravo preteže, u disjunkciji (*le-č*, *le-da* § 11.) pa kod naglašenoga indefinita (§ 11). Osim toga postaje od aseverativnoga ono značenje, u kojem je *lě* tek ekspletivna partikula (§ 7.).

13. Što se etimologije partikule *lě* tiče, treba joj najprije utvrditi najstariji slavenski oblik. Udara naime u oči, da negda pokazuje trag jatu, a negda ne. Trag jatu nalazimo u staroslovenskom, slovenskom, srpsko-hrvatskom, poljskom i u oba lužička jezika. U maloruskom i češkom kao da mu nema traga (isp. ipak mlr. *l'i-těplyj*, § 11.) U bugarskom dolazi *le* samo u eksklamativnom značenju uz imperativ i vokativ; na pr. Vili *le*, vihri i samodivi, vazi sьm vikal da kažь (isp. Maretića Vozn. § 268. i ovdje § 7.), dakle nema traga jatu. A koliko *lě* dolazi u ruskom jeziku, uzeto je iz poljskoga (isp. Bernekera Et. W. s. v.), dakle se može reći, da u ruskom uopće i ne dolazi (već ako u *ěle*, § 11.) Valja također razlikovati različne funkcije; tako uz pron. demonstr. (§ 6.) *le* ne pokazuje nigdje traga jatu. Za praslavenski oblik valja možda uzeti i *lě* i *le*. Ipak bih rekao, da se oblik *le* može razumjeti i onda, ako se za praslavenski oblik uzme *lě*. Je li taj jat monofongičan ili diftongičan, teško je odrediti. Tko pored *lě* drži i *le* za praslavenski oblik, odlučit će se poradi toga paralelizma za monofongični jat (**lě* pored *lě*). U baltijskim jezicima ima partikula *lai* (stprus. *ei-lai* 'neka ide', *bau-lai* 'neka bude', lit. *lai* dēvs *d'ūd* 'da bi Bog dao!'; Brugmann Grdr.² II, 3. str. 522., Škarić Rad 229. str. 291., 293.), kojoj bi moglo odgovarati slav. *lě* i oblikom (s dift. *ě*) i značenjem (isp. *le* kod imperativa § 4, B.); kao što misle i A. Bretkner u Kuhnovu Zeitschr. f. vgl. Sprachf. 44. str. 333—4. i Zubatý u Čas. pro mod. filol. II. str. 99. Al konkurenciju čini slav. partikula *li*, koja bi također mogla odgovarati baltijskomu *lai* i oblikom (*lai* = *lě* = *li*) i značenjem (jer se baltijsko *lai* može shvatiti kao hipotetička partikula, a takova može biti i slav. *li*; isp. i Leskien, Declin. im Slav.-lit. u Germ. str. 49.). I možda će biti bolje i u *li* izvoditi od diftongičnoga *ě* (= **lai*, **loi*) ili ga direktno uzimati za = **lei*, a *ě* u *lě* držati za monofongično poradi toga, što valja za srodne sa *lě* držati takove partikule drugih jezika, u kojima nema diftonga. Tako Berneker Et. Wörtb. s. v. *le* s našim *lě* isporедуje *-le* u let. *nu-le* 'so eben, kürzlich, 'jetzt erst'; *je-le* 'doch, doch wenigstens'; *ne-le* 'geschweige denn'; pa onda lat. *'-le* u *il-le* (od **is-le*) 'jener dort' (isp. slov. *ta-le* § 6.), stvisnjem. *lā* (interjekeija). Istomu korijenu pripadaju i riječi: lat. *ol-lus* (od **ol-no-s*), lat. *ōlim*, lat. *ul-tra* i *ul-timus*, slav. *lanī* (od **olnī*) itd. (isp. Brugmann Grdr.² II, 2. str. 340., Demonstrativpronomina 95., 96.). Po tom mi se čini vjerojatno, da je **lě* = **lě*. Pored toga bi se ono *le*, koje se sastavlja

s pron. demonstr. (slov. *ta-le* § 6.) imalo držati za prvobitno kratko *lē* (isp. lat. *il-le*). Od istoga korijena može biti postalo i slav. *li*, koje Miklošić (Sint. 167., Et. Wörtl. s. v. *ljub-*) izvodi od *ljubo*, što danas jamačno nitko više ne priznaje (kao ni njegovo izvođenje partikule *lē* od stsl *lěth* (*jesth*) 'ἐξέσθω, licet' u Lex., koje u ostalom u Etym. Wörtl. ni sam više ne podržava), a i Brugmannovo izvođenje od **uloi* — ili **ulī* (opt. kor. **uel-* 'htjeti'; isp. Kurze vgl. Gr. [str. 611. bilj. 1.) slabo je vjerojatno. Poradi zajedničkoga izvora *li* se u koječem i slaže sa *lē*, a naročito u tom, što jedno i drugo služi kao hipotetička partikula, ali im je glavno područje različno: *li* je poglavito upitna partikula, a takovom je postala kao hipotetička, a *lē* poglavito znači 'samo', a do toga je opet došlo kao hipotetička partikula. Jedna i druga partikula može biti također adversativna i aseverativna. Samo deiktična funkcija kao da se kod *li* ne može konstatirati. Kako su *lē* i *li* ipak dvije različne riječi, bit će im i oblici različni. Stoga držim, da je *li* postalo od **lai*, **loi* ili **lej*. Tko se drži baltijskoga *lai*, prihvatit će **lai* ili **loi*, jer bi jedno i drugo bilo balt. *lai*. Onda bi *li* bilo postalo od *lē* (s dift. *ě*). Ja bih se prema tomu, što je slav. riječ i postala od inde. **ei*, i ovdje odlučio za **lej*, koje može stajati prema **lai* kao grč. *eī* prema *ai*. U kratko dakle: *lē* može biti **lē*, a *li*: **lei*, jedno i drugo oblik demonstrativne pron. osnove **lo* (**le*), prvo instrumental sing., drugo lokativ sing. Eventualno *lē* može biti čisti korijen. Isp. Bernekera Et. Wörtl. s. v. *le*, Vondračka Slav. Gramm. II. str. 288., 435., Hirta Vokalismus str. 227.

14. Sada bih mogao završiti. Ali mi padaju na um neke riječi, koje nijesu u direktnoj svezi s partikulom *lē*, ali predašuje razlaganje baca i na njih svijetlo, pa držim za nužno, da i o njima koju rečem. Te su riječi slov. *kar* i srp.-hrv. *istom* i *netom*.

Počet će s *istom*. Ima u starijem jeziku i oblik *isto*, od kojega bi se moglo misliti da je *istom* postalo naveskom *-m* (kao na pr. *dakle-m*), ali se protivi naglasak (*istó*: *istom*); stoga će biti ispravnije *istom* držati za instrumental sing., kao Daničić (Sint. str. 555.) i Leskien (Serbokroat. Gram. I. str. 409.) što čine (Miklošić u Sint. str. 122. drži *-m* za navezak, a na str. 157. *istom* za instrumental, Maretić u Vozn. § 258. shvaća *-m* kao navezak, Budmani u Akad. rj. IV. str. 57^b. *istom* za lokat. sing.). Dolaze i oblici *išto*, *ištom* (koji su jamačno postali tim, što se mislilo na *išto* 'quidquam'; Budm. Ak. rj. IV. 90^a). *Isto(m)* dobiva značenje 'samo' sličnim načinom kao slov. *le*; na pr. Budete stvorei od riječi, a ne

isto slušaoci. N. Ranjina 133^b; *isto* = 'ništa drugo nego = samo'; dok je slovenskim *le* izrečeno 'nego', a značenje 'samo' dolazi otuda, što se misli 'ništa drugo nego', ovdje je riječju *isto* izrečeno 'ništa drugo', a 'nego' poradi toga, što je u riječi *isto* sadržan komparativni pojam: (ništa) „drugo“, razumije se samo sobom (a kadšto se i dodaje, kao što ćemo odmah vidjeti), pa tako i ovdje izlazi značenje 'samo'. Tako i: Koliki strah u nas utira *istom* (= 'ništa drugo nego = samo') jedna vatra, kada kuću zapali. D. Rapić 105. Može *istom* pripadati i čitavoj podložnoj rečenici: Činjaše ovakova kripostna dila, *istom* (= za ništa drugo nego zato = samo zato) da bude pošten čovik. M. A. Reljković Sabr. 7. Više puta *samo* se i dodaje: Pak *istom* s a m o za raskošje i nasladnost težaka bivaju i događaju se (igre). M. A. Reljković Sat. L 7^a. Od značenja 'samo' razvija se značenje 'jedva': Irud svu snagu stavi, da umori Gospodina *isto* rođena. S. Margitić Fal. 186. Od slovenskih primjera sa *še le* (v. § 4, F, b.) razlikuju se takovi primjeri tim, što je u njima izrečeno samo ono, što znači slov. *le*, a ono, što se izriče slovenskim *še*, nije izrečeno, ali se opet ima u misli, tako da *istom* upravo znači '(uza sve suprotno mišljenje ili očekivanje jednako) ništa više nego', a to je toliko koliko 'samo', 'jedva'. Takomu se *istom* može dodati i *nego*, koje se, kao što je rečeno, i onako razumije samo sobom: *Istom* n e g o zupočmu, dovršuju. I. J. P. Lučić Razg. 11.; *istom nego* = 'ništa više nego' = 'samo', 'jedva' = slov. *še le* (§ 4, F, b.). Rečenica s *istom nego* već je dobila prema onoj, koja joj je dodana, karakter podložne rečenice. Tako i rečenica sa samim *istom*, koje onda dobiva značenje: 'vix, simulac, dum' srp.-hrv. 'tek što': *Istom* lice Jezusovo vidi, ponovljena osta. I. Đorđić Uzd. 3. — *Istom* kneže naredio vojsku, na Kosovo udariše Turci. N. pj. Vuk II, 296/7. Isp. Maretića Vezn. § 258. (gdje se već razvoj značenja u glavnom dobro tumači), Akad. rj. IV, 34^b i d. (*is'o*), 57^b i d. (*istom*).

Sada će nam jasna biti i riječ srp.-hrv. *lesto*, *lestor*; *listo*, *listom*, *listor*; slov. *lestor*, *listo*, *listom*, *listor*, kojoj je glavno značenje 'samo', Miklošić je izvodi od *lě* (*li*) srb. *to že*, ali mu srb. nije jasno (Vgl. Gramm. I. str. 358., IV. str. 445., gdje se navode i primjeri), a *listo(m)* i od *li* (= *lě*) *isto(m)* (IV. str. 122., 160.), Jagić u Književniku III. str. 336. od *leg(lig)-to-r*, Maretić u Vezn. § 268. od *li-isto(m)*, Budmani u Ak. rj. VI. str. 115^a od *lje* (*li*) *istom*. Nema sumnje, da je samo izvođenje od *lě isto(-m, -že)* ispravno (*lesto* od *le isto*, *listo* od *li isto*). Značenje se 'samo' lako razumije,

jer i samo *lě* (§ 11.) i samo *isto(nu)* može značiti 'samo'. Srpsko-hrvatska riječ dolazi najviše kod čakavaca i kajkavaca (*lestor* i *listor* spominje Bjelostjenac, isp. Mikl. Et. W. s. v. *lěsto*), u štokavaca samo oblik *listom*. Evo nekoliko primjera: Čekaj, mili, čekaj, *lestor* za osam dan. Jačke 74. — Govoriš ča ne znaš, *listo* mlatiš usti. M. Marulić 120. — Ni *listo* samo jedan priprost človek. Postila D 2^b. — I nitkore ne zna sina *listo* otac. Anton Dalm. ap. d 4^a. (*listo* = 'nego'; kad *lě* znači 'nego' pa 'samo', moglo se i *listo* = 'samo' uzeti za *lě* 'nego'). — Svaka mi će biti ugodna muka, *listom* da mi služi za tebe služiti. L. Terzić 82. — *Listor* s prigovorom me vile to ne bud'. Đ. Baraković Vil. 366. (*listor* = 'bar', postalo od 'samo'). — Ako ljubi, neka ljubi, *listor* da ju ne obljudi. Jačke 82. Isp. i Maretića Vezn. § 268. *Listo*, *listom*, što spominje Vuk u Rj. za Crnu Goru u značenju 'schnell, celeriter' uz citate iz narodnih pjesama (na pr. *Listo* pode tavnici na vrata), a ima i pridjev *list* (isp. i Akad. rj. VI. str. 110^b i 116^a), po Budmaniju (u Akad. rj. I. c.) postalo je od tal. *lesto*.

Slovenskim oblicima, koji se govore osobito u ist. Štajerskoj i u Prekomurju, daje Pieteršnik u Slov. značenje 'nur', samo kod *listom* kaže: 'sogleich'. Je li i to tal. *lesto*? Primjer navodi Pieteršnik samo kod *listo* iz Krelja: ne *listo* — temveč tudi. Ja sam nijesam tražio primjera za tu riječ. Važno je za nas ono, što spominje Štrekelj u Letopisu Matice Slovenske 1894. str. 23.: „Po Tolminskem se za demonstrativnimi i nekimi drugimi zaimki in prislovi pristavlja véasih sufiks(?) *listo*, ki ojačuje zaimek ali prislov, enako kakor besedica *prav* ali *ravno*: *tamlisto* 'prav tam', *takólisto* 'ravno také', *nikóderlisto* 'nikjer in nikoder, prav nikoder', *tákšnollisti* človek 'prav takšen' človek. — Da *isto* tiči v naši besedi, je gotovo, ali odkod? Iz *le* 'nur', ali pa je ta *l* samó v zaporo hijata? Za poslednje nimamo sicer primerov.“ Što *listo* u tima primjerima znači 'baš, upravo', očito sadržavaju ove riječi ono *le*, koje se veže s pron. demonstr. (§ 6.), a *isto* ima još prvobitno značenje 'idem', ne znači (kao srp.-hrv. *isto*) 'samo'. Tako je dakle na pr. *tamlisto* postalo od *tam-le isto*; isp. srp.-hrv. *taj isti*, *tako isto* itd. (Akad. rj. IV. str. 31^b. i d.), slov. *ta isti*, *tako isto*, *tisti* (s oslabljenim značenjem = *ta*). Što se kaže i *nikóderlisto*, dolazi otuda, što je *listo* uz demonstrativne riječi dobilo značenje 'baš, upravo', pa je u tom značenju bez obzira na to, što je prvobitno značilo, prešlo i k indefinitu *nikoder*, dakle *nikóderlisto* = 'prav nikoder'.

15. Druga je riječ, o kojoj hoću koju da kažem, *neto(m)*. Za nju spominje Maretić u Akad. rj. VIII. str. 101^b, da joj je stariji oblik *neto*, kojemu je poslije dodat navezak *-m* kao u *dakle-m*, *pokle-m* (tako i Miklošić u Sint. str. 122., dok na str. 162. drži *netom* za lok. sing.), da se *neto* danas nigdje više ne govori, a i *netom* da je slabo poznato; jedno i drugo da se najviše nalazi u dubrovačkih pisaca 16. -18. v.; da se ni jedno ni drugo, čini se, ne nalazi u Srba ni u kajkavaca. Ne u *ne-to(m)* drži Maretić za isto kao u *ne-go* i misli, da ne mora biti negacija, a *to* mu je isto: kao u stsl. *ky-to*, *čb-to*. Za pravo pak značenje uzima 'kako' (u modalnoj i temporalnoj službi). Ali u primjera, koji Maretić navodi za modalnu službu, držim, da je *ne* prava negacija. Taj primjer glasi: Ja Timane ni vidio nisam, ni u njojzi Kostreš harambaše, *netol'* ću ga ufatiti živa! Nar. pjes. Juk. 537. Da bi se taj primjer pravo razumio, valja ogledati, što znači *toli*. A to vidimo iz primjerâ. kakav je ovaj: Kad izdade ovakog junaka, *to li* mene sjutra izdat ne će! Nar. pjes. Vuk II, 114. (Maret. Vezni. Rad 89. § 126.). Rečenica sa *toli* je admirativno pitanje te znači toliko koliko: hoće li biti to, da mene sjutra izdat ne će? sa smislom: ne će biti to, da mene sjutra izdat ne će (t. j. izdat će me). To pitanje ima dakle isti smisao kao pitanje: *a kamoli* (ili: *nekmoli*) mene sjutra izdat neće? Taki bi smisao imalo u našem primjeru samo *toli*: *toli* ću ga ufatiti živa? (= *a kamoli* ću ga ufatiti živa?) Ali je pred *toli* metnuta negacija *ne* (*ne toli*), da bi se pokazalo, da se čitava već gotova rečenica sa *toli* negira, kao da bi se reklo: Ja T. ni vidio nisam, ni u njojzi Kostreš harambaše, pa ne će biti (= a još manje će biti) to, da ću ga ufatiti živa. Negacija ima dakle istu službu kao u *nekali* (Akad. rj. VII, 874^b), *negotli*, (Akad. rj. VII, 836^a pod II, 1.), *nekmoli* (Akad. rj. VII, 881^b), gdje se svagdje *ne* može razumjeti samo kao negacija: a *ne* i može biti sada negacija sada hipotetička ili još drukčija partikula, jer i kao negacija jamačno nije ništa drugo nego hipotetička partikula; isp. Rad 184. str. 221. i d. i Rad 222. str. 277.

U primjerima za temporalnu službu *ne* je u *u (to)m* ista hipotetička partikula u komparativnom značenju kao i u komparativnom *ne-go*; na pr. *Neto* im dojde vrime, da se ispovidu, počne ih tuga obhoditi. A. Komulović 36. (= ništa drugo nego dojde = same dojde = tek što (ili: čim) dojde; rečenica postaje podložna kao i analogna sa *istom* i sa slov. *še te* isp. § 14. i § 4, *F.* primjere iz II, 643., II. 729. Još par primjera: *Netom* vidjeh obraz mili. *netom*

začuh riječ medenu, mē se od mene srce odili. Dž. Palmotić 1, 41. — *Netom* bi ini redovnici prionuli na molitvu, on taj čas pobjego bi. I. Dordić Ben. 108. — *Netom* se za utra sjutra zora zabijeli, naberite Miljasu vijenac. M. Držić 418. Ovaj primjer pokazuje, da pošto je *netom* s oblicima glagolskima, kojima se kazuje činjenica, dobilo značenje 'tek što, čim', stalo se u tom značenju poput drugih temporalnih veznika s istim značenjem upotrebljavati i s prezentom perf. glagola (= lat. fut. ex.) Isp. Maretića Vezn. Rad 89. § 96. Akad. rj. VIII, 101.^b i d.

Neto dolazi i u ruskom jeziku, pa i u njemu *ne* je sad negacija, sad hipotet. partikula. Za negaciju ga držim u primjerima kao: Тебѣ и во свѣ этого не приснится, а не то что на яву (= 'a kamoli da na javi'). Maret. Vezn. Rad 89. § 100. — Za hipotetičku partikulu držim ga u disjunkciji: Нешо быть нешо самому плакать. Dalj Slov. — Что-то не шо зарычало не шо застонало (= 'ili — ili' pa: 'kao'). Vsevolod Garšin Четыре дня роѣ.* (isp. češ. *nebo*, Maret. Vezn. § 90., pa Rad 184. str. 101. i d.). — Ima i značenje 'jedva': Нешо-нешо сладили 'jedva-jedva su uredili' [upravo: '(ništa drugo nego ==) samo uredili su'; isp. srp.-hrv. *istom, netom* u podložnoj rečenici]. Dalj Slov. — Hipotetička bi partikula u disjunktivnoj službi moglo biti i u primjerima kao: Гляди, не попадется ли намъ заяць, лисица, а не шо куница. Maret. Vezn. Rad 91. § 140. Ali poradi *a* rekao bih, da je u istinu negacija, a čitava fraza hipotetička rečenica, dakle = 'a nije li to, kuna' pa onda: 'ili kuna', kao Maretić što misli. O značenju pak 'jer' mislim da ne bi trebalo govoriti, jer se može uzeti, da i u primjerima za to značenje kao: Жени меня, не шо всю печку разломаю. Maretić Vezn. § 140. — *не шо* ne znači ništa drugo nego 'ili' (ili: 'inače'). Takovih primjera ima i u poljskom jeziku: Jeżeli mi taki palac wystawisz, to dobrze, а nie то się pożegnaj z twoją głową. Maret. ib. Tako valja i rusko *нешо* bar u hipotetičkoj službi držati za istu riječ sa srp.-hrv. *neto(m)* u isto takovoj službi.

Drukčije, negoli je ovdje razloženo, shvaća partikulu *neto(m)* prof. dr. Đ. Škarić u članku: Štokavski adverb *neto, netom* — u Nast. Vjesniku knj. 27. str. 294. i d. držeći, da *neto* (kojemu je dodato *-m* po uzoru drugih adverbaba kao *časom, danjom, pripadom*, ali bi *netom* moglo biti i lokativ prema akuzativu *neto*) treba rastavljati u *n-eto*, gdje je *eto* akuzativ srednjega roda od zamjenice

* Izabrao sam između više primjera, što mi ih je dobrostivo dao prof. dr. Škarić.

et, eta, eto, a početno *n-* da je ostatak prijedloga *vъn-* (*vъn-eto), jer se po krivoj dekompoziciji stalo osjećati samo *vъ-* kao prijedlog, koji je s vremenom sasvim iščeznuo, budući da akuzativ i bez prijedloga može izricati vrijeme (isp. *nědra* od *vъn -ědra*, *vъ -nědra* i dr.) Tako bi se moglo razumjeti značenje riječi *neto(m)* kao adverba, za koje Škarić navodi ove primjere: u Dalmaciji se govori „*netom* sam rekao“ = malo prije sam rekao, „*netom* ćete čuti“ = o d m a h ćete čuti; ne obazirući se na primjer iz Kukuljevićevih *Acta croat.* 234., gdje je po mom mišljenju značenje riječi *netom* bar dvojbeno, ima i u M. Vetranića 2, 413. „I videći, majci tužnoj gdi iz krila hoće ugrabiti svoje hranjenje, slatki rod svoj, to je smrt ma, *netom* (= sad, odmah) én umrit“; u Daničićevim Poslovicama ima poslovice: „*Netom* sjede, *netom* prde“, gdje je prvo *netom* veznik, a drugo adverb (smisao jamačno: čim s., tim p.). Ali ja bih rekao, da se značenje riječi *netom* kao veznika, dakle značenje 'tek što', ako se uzme, da je postala onako, kao Škarić što misli, ne može razumjeti, jer je vrijeme, koje znači, fiksirano. Ni hipotetičko značenje ruskoga *neto*, na koje se Škarić ne obazire, ne može se tako razumjeti. Što se pak adverbijalnoga značenja naše riječi tiče ('malo prije, odmah'), d. žim, da se može razumjeti i po mome razlaganju, ako se naime ima na umu, da *netom* s hipotetičkim (komparativnim) *ne* ne može značiti ništa drugo nego *istom*. Stoga mislim, da „*netom* sam rekao“ znači upravo: 'i st o m sam rekao', a „*netom* ćete čuti“: 'i st o m ćete čuti'. A do toga značenja dolazi se po tom, što prva rečenica prvobitno znači: 'ništa drugo ili više (nijesam učinio) nego rekao, samo sam rekao, jedva sam rekao, malo prije sam rekao'*; a druga rečenica znači prvobitno: 'ništa drugo (ne ćete učiniti) nego čuti, samo ćete čuti, odmah ćete čuti'. Isto vrijedi i za druga dva navedena primjera. Za *istom* u značenju 'jedva' isp. § 14., a za *istom* u značenju 'odmah' navodi primjere i Akad. rj. IV. str. 59^a; na pr. Da se preneš, srčan Milovane, *istom* kruna upala bi na te. Osvetn. 5, I.

16. Slovensko je *kar* (= *ka-že*) relativ, koji odgovara interogativu *kaj*, dakle = srp.-hrv. rel. *što*, lat. rel. *quod*. Pleteršnik u Slovaru razlikuje tri glavne službe: I. pron. rel. II. konj. III. adv. O prvoj ne treba ovdje govoriti, ali o drugoj i trećoj hoću koju da kažem. Konjunkcionalna mu služba postaje po tom,

* Kao analogiju spominjem, da i njemačko *nur*, koje znači upravo 'samo' (isp. bilj. uz § 3.), dolazi u značenju 'eben erst'; na pr. *nur* gedachte Fragmente. Less. (= eben erst gedachte F.) Paul D. W.² str. 390.

što se može protezati na svaki oblik demonstrativa objašnjujući mu sadržaj, tako da rečenica sa *kar* postaje jednaka eksplikativnoj rečenici sa *da*; na pr. *ravno kar* (na pr. je odšiel) = *ravno* (zđaj) je to, da (je odšiel), Plet. 'soeben'; kaže se i *pravkar* u istom značenju. Ovamo ide jamačno i *točkar* (ili *točkaj*), koje dolazi u Prekomurju sa značenjem 'neulich, gerade vorher, erst' (Plet.). Miklošić ga u Sint. 169. izvodi od *to či kar*. Možda bi bolje bilo reći, da *to* kao akuzativ temporis znači 'sada', *kar* da je naše *kar*, a č da je isto kao u *li-č-kaj*, *zda-č-kar* (isp. § 10, g.); zato mu se i značenje ne razlikuje bitno od značenja riječi *zda-č-kar*, *zđaj-kar* i drugih netom navedenih. Takovo *kar* dobiva i značenje 'kad' (*ravno kar* je odšiel = upravo je sada to, kad je otišao). Jamačno ide ovamo i riječ *znam-kar*, koja i u obliku *znam* dolazi u Kúharovim prekomurskim pripovijetkama (u marib. Časopisu 1913-4.); na pr. Gostjé so si pogučávali, ka *znán* žalŕjja svôj lëdičian stán str. 7. — Vë pa či té krŕj morä spiti tälko žganicä, te *znankar* mäni tŕj nädä šködila! str. 26. Riječ mora značiti 'zaciijelo, sigurno', a mogla bi biti upravo 1. sing. = *znam* 'seio' pa s dodanim *kar*: *znam kar* 'znam što (da)', otkud se lako izvodi rečeno značenje (isp. i slov. *se ve da*). Tako se razumije i primjer: Druge dote mu nisem dal, *razen kar* (= da) sem mu hišo pustil (Plet.) ('osim što ili da'). U N. pj. I, 69. ima rečenica: Le gor, le gor, svitli cesar! Turk je pod Dunajem *te-kar* — gdje se posljednja riječ tiče budućnosti: = 'odmah', dakle: upravo je (sada) to, da (= kad) će Turčin biti pod Dunajem (za *te* isp. § 6.); isp. i *tih-kar* 'allsogleich' u primjeru: Slišali tega *lihkar* homo več. Ravn. 2, 70. (Mikl. Sint. 118.). Teže je razumjeti *kar* u primjerima, kaki su ovi: Vse je bilo tiho: *kar* nekaj zašumi v listju [Plet. 'als (da) plötzlich']. — Komej sečem po njem, *kar* se zgradi (Mikl. Sint. 159.) — Dolgo je bilo vreme prijazno, *kar* se nebo poobleče. Jan. Slovn.⁵ 230. — Ni mogel nič jesti dobiti; *kar* mu pride na misel, de bi šel ribe lovit (Maret. Vozn. Rad 91. § 142.). U tima primjerima bit će rečenica sa *kar* onaka, kakva se u lat. gramatici zove „relativni prislou“ (relativer Anschluß, Kühner-Siegmann Lat. Gramm.² II, 2. str. 319.) t. j. relativ u paratektičkoj relat. rečenici (isp. Rad 138. str. 93.) zastupa demonstrativ (isp. i Akad. rj. V. str. 162^b—163.^a), te prvi navedeni primjer treba razumjeti ovako: Vse je bilo tiho: *to* (= 'tada') nekaj zašumi v listju, a mjesto *to* kaže se *kar* (= 'kad'), da bi se rečenica u obliku relativne rečenice prislouila uz pređašnju. O *to*

kao akuzativu temporis u značenju 'tuka' isp. Maretića Rad 91. § 143. (gdje nema primjera iz slovenskoga jezika, ali isp. Pleteršnika s. v. *to*: Kadar pride, *to* psuje). Za *kar* u značenju 'kad' isp. Maretića ib. § 142. pa slov. *dokar*, *odkar*, *nakar*, i malo prije navedene adverbice: *ravno kar*, *pravkar*, *točkar*, *zdajkar*. Tako se i u srp.-hrv. upotrebljava *kad* (s dodanim *ti*, *eto*, *evo* itd.); na pr. Početah se niz livadu, *kad l'* ugledah devojčicu. Nar. pjes. Vuk I, 422. — Pripovidaše Isus i učaše puk i učenike svoje, *kad* evo usta niki naučnu u zakonu i upita ga. Lastrić Ned. 338. (Akad. rj. IV, 724.*). Smisao je i ovdje: tada ugledah, tada usta itd. Takovo je *kad* pa i slov. *kar* jednako lat. t. zv. *cum inversum*; na pr. *Iam ver appetebat, cum Hannibal ex hibernis movit.* Liv. 22, 1. Ime *to* dolazi otuda, što je značenje rečenice preokrenuto, tako da se glavnom izriče sporedna, u podložnom glavna misao (dakle lat. bi primjer imao glasniti: *Cum* ver appetebat, H. e. h. movit, pa prema tomu i slov. i srp.-hrv.). Rečenicom sa *kar*, *kad*, *cum* izriče se neočekivan događaj. *To* dolazi otuda, što onaj, koji govori, u prvoj rečenici ne upućuje na drugu (t. j. prvu, kojom se izriče sporedna misao, ne čini podložnu drugoj, kojom se izriče glavna misao), pa se misli, da onda, kad se vrši radnja prve, još se ne očekuje vršenje radnje u drugoj. Po tom prvi od navedenih primjera ima smisao: Sve je bilo tiho: najjednom (= *kar*) nešto zasušti u lišću.

Kao adverbu naznačuje Pleteršnik riječi *kar* značenje: 'ohne weiters, nur', a potvrđuje ga ovakim primjerima: *Kar* v grob z mano, pod zemljo! — *Kar* ustrelil ga je. — *Kar* pojdi! — *Kar* nič 'rein nichts'. — *Kar* doteknil se ga nisem 'ieh habe ihn gar nicht berührt'. — Još drugi su primjeri: Ne razkladam vam trpljenja, ki smo ga prebili, *kar* iztrgali so vas zmed naše srede. Janež Slovn.⁵ str. 230. — Ne da bi resnico povedali, *kar* obmolknili so. ib. str. 234. (isp. Maretića Vezu. Rad 91. § 139.). U tima primjerima *kar* znači: 'nič drugoga kakor to, kar (= da) — = nič drugoga kakor — = samo —', te navedeni primjer: „*Kar* ustrelil ga je“ ima smisao: 'nič drugoga ni storil kakor to, kar (= da) ga je ustrelil = samo ustrelil ga je'. A po tom se razumiju i drugi. Tako *kar* znači isto što *le* 'samo'.

Kao adverbijalno značenje spominje Pleteršnik i ono, u kojem je *kar* = *ni-kar*, koje znači upravo ono što srp.-hrv. *ni-šta*, ali se upotrebljava u značenju: 'ne, neka — nemoj, ni, a kamoli' (isp. Plet. Slov. s. v. *nikar*); na pr. Greh na greh nakopava, *kar*

da bi se ga kesal. — Še poslušati me ni hotel, *kar* pa da bi mi bil kaj dal. — Pored *kar* ima *ne kar*; na pr. Še vzel bi mi, *ne kar* dal. — Še jesti nimamo, *ne* pa *kar* bi se lepo oblačili (Plet.). — Ali držim, da ima bitna razlika između jednih i drugih primjera. U onima sa samim *kar* prislanja se uz *kar* rečenica sa *da*, a u onima sa *ne kar* toga nema. Otuda se vidi, da u prvima *kar* stoji mjesto *nikar*, jer samo tako je rečenica sa *da* razumljiva; isp. na pr. Tega kamena še ne vzdigneš, *nikar da* bi ga nesel. Plet. s. v. *nikar*; t. j. *nikar* ne misli to, da bi ga nesel, lat. *nē-dum eum portes*, grč. *μη̄ οῡ αὐτὸν φέρεις ἄν*; smisao: a kamoli da bi ga nosio; to je opet način, da se pokaže, da je negirana čitava već gotova rečenica: da bi ga nesel (isp. Rad 184. str. 221. i d.), koja se upravo zato, da se označi kao posebna rečenica, počinje sa *da* (ili čini zavisna o *to*, koje je negirano). Prvi od navedenih primjera valja dakle shvatiti ovako: Greh na greh nakopava, *nikar da* bi se ga kesal (= a kamoli da bi se od njega kajao). Što se pak u našim primjerima sa samim *kar* gubi *ni* od *nikar*, to dolazi otuda, što se nenaglašeno *ni* reduciralo pa iščezlo (*nikar-nkar-kar*), a to se dogodilo stim lakše, što se poradi osobite porabe zaboravilo na pravo značenje riječi (prekinuo se savez njezin s riječima kao *nikdar*, *nikjer*, *nikamor* itd.); isp. na pr. korusko *nča* (= *nič ne* — *nič na* — *ně na* — *nča* : *ča* (= 'ne'); *nčisem* (= *nič nisem* *ně nisem* — *nčisem*): *čisem* (= 'nisem'). Isp. i ovakove primjere iz koruskih nar. pjesama: Ana liepa me knoče *kar*. II, 599. — Zapustov sem jo, al pozabov še *kar*. II, 824. — Te sviet me kua zmoti, te duar tudi *kar*. II, 866. — V Celoveu študiral, sem menil bit far, sem dečlo šel barat, je djala: '*kar*, '*kar*' II, 595. (isp. varijante, u kojima dolazi *nikar*). — — Od takovih se primjera razlikuju oni sa *ne kar*, gdje je *kar* relativ prema pomišljenomu *to*, te je samo *kar* = 'da', a *ne* negacija, koja negira čitavu gotovu rečenicu: (to), *kar* . . . = (to), *da* . . . Tako valja shvatiti navedeni primjer: Še vzel bi mi, *ne kar* dal — ovako: Še vzel bi mi, *ne* (to), *kar* (= da) (bi mi) dal (= 'a kamoli dao'). Isp. Miklošiča Sint. str. 159., Maretiča Vezn. Rad 91. § 138. 139.

Pregled sadržaja.

§ 1. Uvod. — 2. *le* 'samo'. — 3. *nego*, *lego* 'samo' — 4. Primjeri za slov. *le* 'samo': A. u tvrdnji, B. u postulaciji, C. u podložnoj rečenici: a) konjektivnoj, b) kausalnoj, c) hipotetičkoj, d) relativnoj

- e) finalnoj, D. u pitanju, E. u želji, F. *še le, le še*. — 5. *le* 'ipak'.
— 6. *le-ta, ta-le*. — 7. *le* ekspletivno. — 8. *li* = *le*. — 9. (*g*)*lih*.
— 10. izrazi sa *le* (*li*): a) *lekaj*, b) *leprav*, c) *lend, lenk*, d) *létam*,
e) *letnoj* (*tonoj, onoj*), f) *lidère*, g) *ličkaj, ličkak*, h) *liki*, i) *pali*,
k) *todliš*. — 11. *lě* u drugim jezicima slavenskima. — 12. razvoj
značenja. — 13. etimologija. — 14. srp.-hrv. *istom* (*lestor, listor*).
— 15. srp.-hrv. *netom*. — 16. slov. *kar*.